

DEJANJE

M A J
LETO I
1938-5

EDVARD KOCBEK: KULTURA IN SLO-
VENCİ • ANTON VODNIK: VEČERNE
SENCE / MAVRICA • HELENA JAKLIČ:
SLUŽKINJE • ANDREJ KOLAR: NEJASEN
SMISEL • EDVARD KOCBEK: PROŠNJA
ZA RAZSVETLJENJE / MREŽA • JOŽKO
JURAČ: LISTEK V TRAFIKI • FRANCE
VODNIK: PREVREDNOTENJA • KNJI-
ŽEVNA POROČILA

DEJANJE

MESEČNIK ZA GOSPODARSTVO, KULTURO IN POLITIKO

Izhaja 15. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredništvo in izdajatelja odgovarja Miro Jeršič v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavljati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17 (predstavnik Maks Blejec). — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošiljati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Vsem zamudnikom!

Ali ste pomislili, da smo vam poslali že 5 številke naše revije, vi pa še do danes niste poravnali odgovarjajoče naročnine?

Verjemite, da nam z nerednim plačevanjem naročnine delate nepotrebne stroške in da s tem ovirate samoizdajanje, ki je v današnjih časih že tako težko.

Zato pohitite z vplačilom. Naš čekovni račun je 17.631.

Kdor ni dobil 5. številke, pa hoče ostati naš naročnik, naj jo reklamira.

Uprava.

Prejeli smo v oceno:

Fr. Ks. Meško: Černá smrt a jiné povídky. Ze slovinštiny přeložil Antoš Horsák. Tiskem a nákladem společenských podniků v Přerově. 1938.

Vzajemnost katoliških Slovanov. Poročilo o kongresu Zveze slovanskih katoliških akademikov in seniorov v Ljubljani od 19.—22. VII. 1937. Založil Slovanski klub, Ljubljana 1938.

Martin Mencej: Slovenska šola in učitelj pred sodobnimi nalozami. Socialno pedagoški pogledi. Pedagoški tisk št. 1. 1937.

Celjski kulturni teden. Uredil Bogumil Gerlanc. Izdal odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje 1938.

Mrzel Ludvik: Bog v Trbovljah. Ljubljana. Založba Trbovlje.

Dr. Anton Breclj: Ob viru življenja. Celje 1938. Družba sv. Mohorja v Celju.

Iv. Čampa: Iz belih noči. Samozaložba. Tisk Misijske tiskarne v Grobljah. 1938.

KULTURA IN SLOVENCİ

1.

Najnavadnejša definicija pravi, da je kultura po človekovem duhu spremenjena in obogatena narava. V tem smislu je kultura smotrni razvoj naravnih sil in zmožnosti, od fizičnih preko razumskih do moralnih. Živa kultura je predvsem tesno povezana s človekovim smislom.

Srčiko prave kulture tvori samemu sebi zvesti človek, ki svojo bitnost ustvarjalno razširja; tako namreč, da se z vsem svojim osebnim naporom uteleša v svoji usodi somernih dejih. V tem smislu je kultura predvsem ustvarjanje, to je odločanje za navzočo resničnost, in ne za posredno ali odsotno predmetnost. Človek živi stvariteljsko iz svojega osebnega okolja. Osebnostno ustvarjanje je reševanje napetosti med njim in resničnostjo. Njegovo razmerje do obdajajočega ga sveta ne more biti mirno in enako, označuje ga spor, iz katerega se reši le, če svoje okolje prevlada in preraste. Človek je ustvarjalec, kadar ne podlega okolju in kadar se ne zateka v neobvezujoče razumske zgradbe, marveč si poišče resnico svojega osebnega položaja z namenom, da jo razširi, poglobi, napolni z bogatejšo vsebino, ne pa samo obnovi. Osebnostno ustvarjanje je priznavanje in potrjevanje resničnosti, uvajanje človeka v svet skladja in smislov. Rilke je izpovedal: »Tam, kjer ustvarjam, sem resničen.« To ni resničnost varnosti, ampak poslanstva. Prava kultura prinaša namreč poklicanost, ne pa varnost.

Tako torej drži, da kulture ne ustvarja tisti, ki ostaja, razlaga, ureja in kratkomalo obnavlja, ampak tisti, ki poslušen svojemu notranjemu dejavnemu načelu vedno na novo uteleša svojo zmago nad ostajanjem. Tako ustvarjanje potrjuje človeka v tem, kar je v njegovi bitnosti izvirnega, edinstvenega. Kultura naj človeka razodene prav v tem, kar je v njem nezamenljivega, ne pa kar je po njem izporočena. Problem kulture je problem človekovega duha, ki ga zaradi slabosti, lenobe, nezvestobe in strahu prevladujejo determinizmi in mu jemljejo stvariteljski izbor.

Če je kultura iskanje in okrepljanje samega sebe v tem, kar sem, potem igra intenzivnost osebnega razodevanja veliko vlogo. Kulturno dejanje mora imeti intimen odnos do svojega nosilca,

mora ga pretresti, vreči v novo ugotovitev osebne usode, mu izvabiti nove napore, ki naj se z njimi znajde in znova utelesi. Taki napori, ki zahtevajo vsega človeka in razživijo v njem vse sile, predstavljajo središče pristnega kulturnega oblikovanja. Kulturno udejstvovanje, ki v njegovem nosilcu ne premakne njegovega osebnega položaja in ga ne prisili k novemu izrazu osebne celotnosti, ni pomembno niti zanj niti za človeštvo. Še tako blesteče, predstaviteljsko ter po obsegu in številu občudovanja vredno delo je prazno in nepristno kulturno delo, če ni zrastle iz človekovih bolečin in radosti, iz strahu in zmagoslavja, iz molitev in sanj sebi zvestega človeka.

Celotna človekova zavzetost je temeljni predpogoj za pravo kulturno delo tudi v tem smislu, ker najlaže navezuje na soljudi. Prava kultura se pozna namreč tudi po tem, da je nagnjena iz osebnega življenja in sili človeka k občevanju. Čim bolj je človek v samem sebi celotno razživet, tem bolj je njegov izraz v stanju veselja in sočutenja. Le tisti, ki ustvarja in poustvarja, jasno in bistveno ter vesoljno gleda, le njegovi napori zajemajo ne samo človeka, ampak tudi človeško občestvo. Učinek prave kulture torej ni v distingviranosti, ampak v skupnosti. Človekovo ustvarjanje mora v neki točki postati navzočnost človeškega občestva in navzočnost vesoljnosti sploh. Zato ima prav tista definicija, ki pravi, da je kultura ustvarjanje duhovnih razmerij med stvarmi, ljudmi in Bogom.

Prava kultura je torej tak razvoj človeka in njegovega duha, ki se v nobenem ustvarjalnem trenutku ne loči od celotne človeške resničnosti, marveč ostane notranje z njo tako povezan, da na koncu ustvari tudi obliko in misel življenjske organizacije. Prava kultura stalno preustvarja resničnost in jo preoblikuje do njenih snovnih temeljev. Kultura je objem vsega življenja in razširitev vseh njegovih sestavin. Kdor načelno ali praktično omejuje človeka na del njegovega bistva ali kdor loči človekovo osebno kulturo od človekovega življenjskega položaja ali od občestva, onemogoča smotrno človekovo izživiljanje. Nobena kultura, ki tega celostnega načela ne upošteva, ne more biti dejavna in v polnem smislu uspešna.

2.

Zaris prave kulture bo postal jasnejši na zgodovinskem primeru zapadno-evropske kulture, ki smo Slovenci vanjo uvrščeni. Po tem, s čimer zapadna kultura ni izpolnila svoje velike naloge, bomo praktično še bolj dojeli smisel prave kulture.

Najprej moramo ugotoviti, da je iz zapadno-evropske kulture izginila predvsem njena življenjska celotnost. Ko je življenje zadnjih človeških dob izgubljalo svoj smiselni absolutum, je vsa človeška zgradba začela razpadati. Na mesto enotnega člo-

veškega občutja in skupnega življenjskega merila so stopila razna občutja in merila. V glavnem je prišlo do ločitve med duhom in silo, do razpada ustvarjalnega akta. Pod vplivom razumnikov zadnjih stoletij, ki so se izločili iz javnega življenja kot neobvezno snujoča skupina mislecev, je kultura pomenjala vedno manj in manj ter se omejila le na razvoj in delovanje čistega duha, to je takega, ki se bavi le z miselnimi generalijami in univerzalijami. Nič čudnega, če je glavno načelo od nepreračunljive resničnosti ločenega sveta postal ravno razum. Razum je v evropski kulturi zadnjih dob postal dejavno in miselno središče, iz katerega se je svet uredil po strogih zakonitostih in koristnostnih merah.

Kultura je postala pri zapadnih narodih zgolj oprema duha, tehnika zavesti, s katero delamo idejne koncepte, s katero estetsko občutujemo in moralno presojava. Tako omejena kultura hoče z vsemi sredstvi javne in zasebne vzgoje ustvariti predvsem psihološko in normativno izobrazbo, pri čemer pušča stvariteljski moment popolnoma ob strani. S sredstvi spomina in zavesti hoče voditi samogibno in nagonsko življenje, z analizo izostriti čustvo, s premišljanjem zadržati dejanje, z načeli opravičiti življenjsko odsotnost. Bistvo kulture so postali analiza, razlaga in urejanje.

Taki kulturni razumniki so razvijali preneštete možganske igre, lahkotnost od življenjskih skrbi odtrganega duha jih je zapeljala v skepso in ironijo. S svojo analitično, poučno in estetsko smerjo so bolj distingvirali kakor zajemali, bolj ločili kakor družili. Še celo največji geniji zadnjih dob so se s strupeno bistroumnostjo vrteli v svojem krogotoku, brez stvariteljske in občestvene zveze z ostalim življenjem. Nič čudnega, če je na temelju takega gledanja kulturen samo tisti, ki se od drugih odloči in od njih razlikuje po neki vzvišenosti, duhovni in socialni. V resnici pa ta vzvišenost pomeni le umsko spretnost, kajti kulturen je zanje prav za prav tisti, ki zna svojo misel spretno izražati v obsegu splošnih in priznanih pojmov, tisti, ki zna govoriti lahko in prijetno, ki od sebe in od soljudi ne zahteva nobenega napora v smeri osebnega, težkega, drznega in novega, tisti, ki se ne naslanja ne na aktualnost ne na osebno izkustvo, in posebno tisti, ki zavrača skrivnost, razodevanje nepreračunljivega življenja.

Današnja zapadna kultura je torej izrazito obnavljanje in držanje tega, kar si je nekdanji človek z ustvarjanjem pridobil. Zapadna kultura je vsota vrednot, umetnin in spoznanj, ki jih je treba izročiti potomcem. Zapadna kultura je tako le dediščina, privilegij, nekaj, kar se laže izrazi z glagolom »imeti«
kakor z glagolom »biti«. V tej statični in konservativni vsebini ni mesta za ustvarjanje in izpolnjevanje osebnega poslanstva. Zato je razumljivo, da je taka kultura končni izraz meščanskega

duha, ker predstavlja uvod v učinkovito tradicijsko življenje, v posedovanje, zauživanje in brambo pridobljenega, ter pomeni proizvajanje kvečemu neobvezujočih vrednot, ki ne morejo biti življenjska hrana povprečnega človeka.

Problem zapadno-evropske kulture leži v njeni nerodovitnosti. Ne objema več vsega človeka, ne izraža več njegove celotnosti, ne odpira mu več vsega življenja in mu zato tudi ne daje enotnega smisla, ki bi bil skupen človeku in njegovemu občestvu. Evropska kultura ne podpira več človeka v njegovem boju z usodo, ne pripravlja ga na življenjske nenadnosti, predvsem pa ga ne veže na človeške brate.

5.

Če je kultura ustvarjanje duhovnih razmerij med stvarmi, ljudmi in Bogom in če je ustvarjanje zvesto izpolnjevanje navzočih nalog, potem je narodnost ena med oblikami, ki tako organsko človeško izživljanje nadvse pospešujejo. V nastajanju kulture igra narodno občestvo temeljno vlogo, kajti vsak, kdor kulturno ustvarja, dela to bolj ali manj kot pripadnik nekega naroda. Narodnost s svojim določnim čutom za krvno in jezikovno skupnost omogoča izvrševanje določnih življenjskih nalog in pospešuje človekovo utelešanje v smeri splošne človeške kulture. Bistvo narodnosti je v sproščevanju človeka s pomočjo zemeljsko občestvenih oblik, smisel narodne kulture leži v človeškem okrepljanju slehernega narodovega pripadnika. Popolnoma samostojne, čisto narodne kulture torej ni, ker bi se s tem razdrobilo zadnje, vsem skupno človeško merilo kulture in bi biološke vrednote podrejali duhovnim, vendar obstajajo važni narodni pogoji človeške kulture, ki jih brez škode za celotno človeštvo ni mogoče obiti ali izkriviti. Narodna kultura je velika in močna, če so njeni pripadniki svobodni in močni ljudje.

Kdor hoče živeti, mora izrazito živeti, določna narava pa se javlja izrazito le v ustvarjajoči, ne v sprejemajoči obliki. Kulturna dolžnost zvestobe samemu sebi, neposredno izživljanje v izvirnih, nenadomestljivih položajih posameznikov, pokrajine in časa je važno posebno za tiste narodne organizme, ki so zaradi izpostavljenosti in majhnosti stalno ogroženi. Tak primer je pri nas Slovencih, ki nam narodne vrednote življenjsko toliko pomenijo, da njihova ogroženost praktično sovpade s človeško ogroženostjo. Premnogi znaki zadnjih dob kažejo, da velik pritisk sosedov na slovensko narodno telo ne povzroča le političnih izgub, ampak povzroča naravnost duhovna izničevanja. V komer so ubili slovensko zavest, so ubili človeka. Zato se moramo reševati v celotnem človekovem obsegu, in to samo iz sebe. Ne more nas rešiti noben naslon na sorodno narodno občestvo, no-

beno razširjanje v smeri kvantitete, nobeni zgolj mehanični notranji ukrepi, ampak naslon na svoje lastno bistvo, okrep-ljanje svojega lastnega človeštva.

Iz prvih dveh poglavij nastaja končno vprašanje, kakšno vlogo igra kultura v tej življenjski borbi majhnega slovenskega na-roda. Odgovor ne bo poučen le za Slovence, marveč za vsakega pravega delavca v območju zapadno-evropske kulture.

Takoj je treba reči, da je odgovor v bistveni zvezi z ugotov-itvijo neuspešnosti zapadno-evropske kulture sploh. Od takrat, ko je čez naše ozemlje seglo območje zapadnih duhovnih sil in smo postali deležni njihovih izrazov, smo se obtežili z vsemi problemi pasivne kulture. Če se je politično suveren narod vda-jal pasivni in meščanski kulturi, je to nekje močno občutil, tem bolj katastrofalne pa so posledice take kulture bile za Slovence, ki niso imeli nobene možnosti političnega sproščevanja. Evropska kultura nam v svojih vzgojnih metodah, znanstvenih knjigah, časopisju, celo v umetninah in v filozofskih sistemih ni dajala nič tečnejše hrane od tako zvane civilizacijske tehnične izob-razbe. Kultura, razdeljena in razdrobljena sama v sebi, ni dajala zdrave hrane niti za notranje življenje, niti ni pozivala Slovencev na korajžen prevzem svojega enkratnega življenja. Kulturno območje bi moralo človeku neprestano oblikovati suvereno živ-ljenjsko zavest, moralo bi ustvarjati samostojnega, sintetičnega Slovenca, z izrazito človeško stojnostjo, ki bi se znala proti še tako ogromni nevarnosti v vsem obsegu, prav monumentalno zoperstaviti. Tako pa smo se vdiral v vedno večjo množino drobnega znanja in delovanja in se pri tem sami razdrobili. Kultura Slovencev je postala muzej evropske psihološke in nor-mativne tehnike, kompendij nenaravnih življenjskih rešitev. V verskem življenju smo zašli v moralizem in spiritualizem, v pro-svetnem delu smo kopicili mrtvo znanje, v vzgoji smo se bližali idealu dobrega in pridnega človeka, v politiki smo dosegali višek v občinskih zmagah, v gospodarstvu smo poudarjali skromnost in varčevanje, v tako imenovani pravi kulturi pa smo razvijali zapoznele sublimite. V vsem našem življenju je še danes do-ločno videti stalno oddaljevanje od konkretnega, v vseh naših mislih in delih je razlilo bolno razpoloženje za univerzalnost. Vse evropske jezike govorimo, le svojega ne, socialno vprašanje na pamet vemo, delavsko-kmetskega vprašanja pred nosom pa ne rešujemo. Nikjer ne vidimo svojih lastnih nalog, pač pa se pečamo z vsemi svetovnimi vprašanji in jih pomagamo »raz-vozlati«.

Območje kulturnega zapada nam dejansko torej ne pomaga pri razširjanju svobodnega človeškega življenja, ker ne pospe-šuje delovanja vseh ljudi, ampak le predaja urejeno duhovno bogastvo.

Kultura sicer ne more dajati konkretnih nasvetov in ne sme

neposredno segati na posamezna torišča človekovega dela, pač pa mora v totalnem življenjskem občutju razvnesti in oživljati hierarhičen življenjski čut. Vse kulturno območje mora človeka neprestano klicati k osebni inkarnaciji, vzbujati strast po ustvarjanju, bistriti oči za posebno in navzoče, odpirati roke za aktualno in pereče. Lahko rečemo, da je zapadna kultura z omejitvijo svojega smisla neizbežno omejila predvsem slovensko človeštvo.

ANTON VODNIK

VEČERNE SENČE

S travnikov, s pólja, iz gozdóv,
ki v njih studenci mrak srebrijo,
sinje senč so me obstopile
in me kakor slepca za roké vodile
globlje in globlje
skozi blestenje zlatih valóv.

O družice mojih sanj,
kot pomladne vóde svetle in prosojne —
pred Devico Marijo skriváj ste klečale,
najslajša imena ji, ljube! dajale,
v naše temne vasi ji pot kazale...
o družice mojih davnih sanj.

Tesnó, tesnó privijte se k meni,
o najlepši ženi
naj pesem zazveni —
da vaš skrivnostni soj
kot čistih globočin napoj
se mi v srcé prelije...

Ko bom hodil od vrat do vrat
temán in tuj,
ljudje se bodo spraševali:
Zakaj mu nismo kruha dali?
Kadar v črno noč zavije,
na rokàh mu kakor mesec sije...

ANTON VODNIK
MAVRICA

Kot milost mavrica gori
nad polji in nad jezeri nevidnimi,
ki v njih lesketu se srebrni dež iskri.

Iz vseh vrtóv dišijo mokre trave,
v vežah lastovke kot prej cvrčijo,
na zvestih podbojih žene slonijo...
Vse drevje v cvetju je, njih prsi mlade,
čepprav otroških ustec glad
izžel jih je kot sočen sad.
Tihe so in mile kot svetnice —
in ko hodijo v izbe, shrambe, klet,
jim neznane zlate ptice
krotkó na roke sedajo...

Otroci so se stisnili pod kap.
Začudeno strmé v oblakov svit,
kakor da je le privid
njih prvih plahih sanj...
Skoz prhutanje vlažnih, sladkih sap
bi radi daleč, daleč šli —
In ko bi se vrnili,
vsem ljudem bi oznanili:
Videli smo velik vrt,
ki do konca je sveta odprt — —

Nova je zêmlja! Nocoj večer
bo kot poslikano cerkveno ôkno,
od sinjih bliskov razsvetljêno.
In vsepovsod, kjerkoli bi odprl dver,
zagledal bi možá in žêno,
kako klečita na kristalnem dnu
vedno globljih lesketanj,
ponižno sklonjena v žarečem snu...
Od daleč kakor orgle svet zveni —
med njima dete
s podvitimi ročicami
kot mali Jezus spi...

SLUŽKINJE

Majda je nenavadno, pogumno, lahkoživo, veselo dekle, služkinja, a tega ji ni poznati in tudi sama se tako ne predstavlja. Vsake tri mesece pride pogledat na Polževo, kako je na kmetih, prav za prav pride le na oddih, kakor to dela gospoda, da se naužije zraka in bog vedi še čemu. Ni zaman tako lepo napravljena, kadar pride na vas. Okoli vratu nosi čudovite šale, le kako do njih pride, in na roki ima dva zlata prstana, enega na kazalcu, drugega na prstancu, da zlate ure niti ne omenim. Pride z visokimi petami, ali če je moda, se obuje tudi drugače. In koliko klobukov je že imela na glavi, včasih kaj tako čudnega, da so se otroci smejali.

No, na nedeljo okoli velike noči je prišla domov le s tem namenom, da popelje s seboj petnajstletno Fanico, da ne bo delala doma tesnobe in gneče, saj ima za seboj še pet sestric, pred njo pa so že dve poslali v samostan in dve služita v Ljubljani. Fanica se veseli na vso moč. Za veliko noč bo prišla domov v letnem plašču in slamniku in okoli vratu bo nosila šal.

Kako Majdi žare oči, ko pripoveduje vse to o mestu. Seveda za začetek ne uloviš tako imenitne službe. Navadno dobiš pri kakšni gospe z mnogimi otroki in tedaj moraš voditi otroke v park in če je kateri še majhen, ga je treba povijati, mu meriti hrano do pičice natančno in ga tehtati vsak dan, paziti na izpuščajčke in če malce krikne, hitro z njim v Dečji dom. »No, jaz sem se te službe otresla že po treh mesecih. Šla sem k nekemu starejšemu gospodu, ki mu je žena umrla, in sem mu pospravljala sobo in kuhinjo čisto po svoji volji; no, gospod je bil zadovoljen z menoj bolj kakor kdaj prej. Bil je radodaren in ni skoparil, tu sem se mogla obleči po modi in okusu.«

Žene se muzajo. »Le čemu nisi tam ostala?« »No, nisem, saj veste, da so mi bila dekleta zavidna in so začela govoriti okoli tako neumne, da sem se držala za glavo. Pa sem se rajši umaknila in skrila. Tudi tožariti se nisem hotela. Stari gospod mi je obljubil dvojno plačo in obleko, saj veste, meni je bilo le za mir in resnico.«

»Fanici bi lahko priskrbela tisto mesto, Fanice ne poznajo.« »To je že mesec dni tega, zdaj ima že drugo, sedemnajst let ji je, no, pa se je že postarala v tem času, ker se pusti moškim. Je že take vrste in premlada je. Mladih bi jaz ne pošiljala v službo k samskim gospodom. Menda je že noseča, vsaj tako so govorile klepetulje; a se ne bo zvedelo, z denarjem se to lahko skrrije. Prej gospod ni bil tak, no seveda, kakršno je dekle. Fanici bom priskrbela službo pri kakšni gospe, četudi bi imela otroke, saj za začetek je to dobra služba in Fanica mora živeti

pošteno! Hodila bo v Marijino družbo in v Dom k sestankom, ob prostem času bova šle kam na sprehod. O ne, v mestu ni samotno!«

Vovkove deklice so imele v cerkvi nove pikčaste čepice. Vse to jim je prinesla sestra iz mesta. O, kako lepo je imeti tako sestro! Ko so spremile Majdo in Fanico do kolodvora, so se prerekale, katera bo šla zdaj služiti. Po starosti bi to bila trinajstletna Pepika, toda dvanajstletna Anka, ki je bila močnejša in večja, se je potegovala zase, češ, da ona ne bo čakala petnajstega leta, da hoče kruh služiti takoj, ko bo šole konec. Majda ju je pomirjevala, saj v mestu ni takih nebes in služiti ni najboljše in zraven še nič veljati. Kaj pa pomeni ljudem služkinja? Že ime samo je nekam prezirljivo. To se bo moralo spremeniti, no, seveda se bo, o tem so v Domu že mnogo razpravljali. V mestu je res lepo, čudovito, samo če bi bil človek na boljšem mestu. No, seveda, na kmetih v revščini tudi ni nič. V mestu te vsaj ne poznajo do kosti, greš malo v novo ulico in si čisto kot drugi ljudje, prav taka gospa si, kot so meščanske. Fanica pa je vsa srečna in skromna, saj je lepo služiti dobrim ljudem, kmet je zato, da pomaga, kar drugi ne znajo, in pa pošteno, snažno, zvesto moraš služiti, saj si plačan za svoje delo. Majda se seveda smeje Fanici, ki je tako navdušena in čistih misli, ko gre v umazani svet.

Fanica je prenočila pri Majdi. Majda ima majhno sobico, posteljo, na oknih bele zavese, pred posteljo preprogo. Fanici se zdi prelepo in ko se zjutraj oblači za v mesto, ji srce utriplje od radosti, toliko novega ji prinaša življenje. Ob osmih je prišla Majda s trga. Takoj bo peljala Fanico v »Evropo«. Tam oddajajo služkinje v lokalni na dvorišču. Ali že med potjo se Majda premisli, da bi bilo bolje v zavodu svete Marte. Tam poučijo nova mlada dekleta in pazijo nanje in če ne dobijo službe takoj, jih porabijo za nekaj dni v zavodu. Majda pripelje Fanico k porti v sobico, kjer čakajo dekleta, stara in mlada, zgovorna in tiha, vesela in žalostna. Majda bi najraje ostala s Fanico, da bi ji kaj pametnega in boljšega priskrbel, ona pozna gospe in pri službah se spozna, ali saj ne utegne! Stopi do sestre, ki zapisuje imena, in ji kar najlepše priporoči mlado Fanico, ki naj bi prišla kam v poštene roke; je iz verne kmečke hiše in prvič v mestu. Sestri se oko zagleda v otroški obraz in prikima, kakor da ji je žal boječ, vesele deklice. Zavzela se bo zanj, no, naj bo le brez skrbi. — »No, seveda, pod sto petdeset dinarjev naj bi ne vzela«, še naroča Majda. Morala se bo obleči, doma jih je bilo enajst, in pa očetu bo kaj poslala za tiste njive v najemu. Sestra obljubi in Majda odide. Fanici je toplo, veselo, druge služkinje so nevoljne, nestrpne, in če pridejo gospe, se z njimi prerekajo za ceno in za delo ter poiz-

vedujejo prav o vsem: koliko perila pride na vsako pranje, koliko otrok je in kakšnih let. In nekatere vprašujejo, ali stanuje v sredini mesta, da predaleč ne bi šle ali da bi otrok ne prepeljavale in ne bi kuhale. O, kako že vse znajo! Fanici pa je to čisto vseeno, šla bi tudi bolj daleč in celo otrok se ne bi branila; saj jih vozijo z lepimi vozički. Na kmetih je teže, ker je treba pestovati; troje sestric je držala ves dan na kolenih, pa ni bilo kaj posebno hudega. No, taka gospa z otroki je kmalu prišla. Videti je bila stroga, pa saj je to potrebno, tudi v šoli je pametno, da je učitelj strog. Poznala je menda nuno in ta je Fanici naročila, naj bo poslušna in naj ne ugovarja gospe. Domenili sta se, da Fanica počaka še Majdo, ki se bo vrnila s trga in jo peljala po mestu. A prišla naj bi še pred mrakom.

Majda je prišla nekam zasopla. »Moralas sem teči, ker nisem čakala tramvaja. Kako si opravila?« je brž vprašala Fanico. — »Do mraka moram biti pri novi gospe.« — »In plača?« — »O tem ni govorila; nuna me je priporočila in da naj ubogam, je rekla.« Majda nejevoljno namrdne obraz. »Seveda, kakšna sitna babnica. No, pa saj ne boš dolgo pri njej. Morda se kmalu jaz umaknem in boš prišla na moje mesto.« — »Kam misliš?« — »Ne vem. Morda se še omožim, če se mi bo zdelo. A tudi to ni kar tako. Morda se le ne izplača.«

Fanica si ne upa dalje vpraševati. Tudi ji Majda ne bi povedala kar tako, da je šla obiskat starega gospoda in da ji ta vedno naroča, naj še pride, in ji vsakokrat stisne v roko stotak. Tako si lahko kupi čevlje ali galoše; denar, ki pride kar iznenada, je najslajši. Fanico pelje v trgovino in ji kupi lepo modro čepico. Sprva je najbolje, da nosi čepico, pozneje bo kupila klobuk, zdaj ga pa še ni vajena in bi se zdela sama sebi prenerodna. Pelje jo tudi v slaščičarno in naroči čudovito sladko torto in kozarec malinovca. »Enkrat te popeljem v nebotičnik na črno kavo. Veš, gospoda pije vsak dan črno kavo. Zvečer te pa popeljem k novi gospodinji, saj si dobila naslov?« Fanica ji da bel listek. »Tako daleč! Tam niti ni več tlakovanih cest! Šiška, to je že čisto sredi polja. Da si mogla kaj takega vzeti! No, morda te bom kmalu spravila na boljše.« Še se dosti nagovorita, saj pri ljudeh, kjer služijo, se ne da tako naravnost govoriti o takih stvareh. Čisto spremeniti moraš obraz in izmenjati glas, da se prikupiš in narediš vtis. »Pa le preveč ne zavijaj po polževski, da otroci ne pokvarijo govornice, to bi znalo gospodinjno razjeziti. Pa naj se le razjezi, če je sitna, tedaj je bolje, da jo pustiš in se obrni do mene.«

Majda se nocoj ne vrne, izgovorila se je pri gospe, da bo ostala s Fanico in ji pomagala urediti se. Gospa je seveda godrnjala. No, pa ne bo ostala pri sitni ženski, vrnila se bo k staremu gospodu, saj mu je obljubila, in da se porazgovorita do konca. Ali bi se možila? Star je in bog vedi, če je tisto res, da je bilo

ono dekle, ki ga je odslovil, bolno, in sploh kako je biti takole s starim samcem? Morda se le vda, saj bo potem gospa in bo konec te odvratne službe. Ali kakšna bo? Morda postane tudi ona tako starikava in bolehnna. S starimi ljudmi vendar ni čisto varno. Ali Majda se zna urediti. No, za nedeljo mora kaj posebnega ukreniti. Stari gospod bi naročil avto in bi se odpeljali. Vzela bi s seboj Fanico. Ali tedaj bi najbrž prišla Micka, starejša sestra, in bi Fanico vzela v cerkev. Micka je ostala zelo pobožna in čisto preprosta, da, celo ruto nosi sredi mesta. Majdi se zdi to od sile nespodobno. Micka da ni za drugim kot za v klošter. No, gospa, kjer služi Majda, se povsem sklada z njenimi nazori in pravi, da bi ona Micki že prav obrnila glavo. Dekle naj se moži, nikar naj ne sili živa v samostan. Micka pa je do Majde zelo nezaupna, večkrat jo strogo povprašuje, od kod ima toliko obleke in novosti, a Majda ji z vsem ognjem govori o čudovito nizkih cenah in o denarju, ki ga ji stisnejo sem in tja v roko gospod, gospa, starši od obeh, žlahta, kadar gostuje, in gospodinjin brat, ki nekaj študira in mu ona snaži čevlje in obleko, čeprav njemu ne bi bilo treba streči, če ne bi hotela. Tudi hodi Majda v kino in Fanico bo tja peljala. To je nadvse zanimivo, kaj človek notri vidi, kako se nauči. Majda se zna zasukati prav po gosposko in se zna klanjati, ali vrstnice ji zavidajo, češ da se spakuje.

Micka je v nedeljo res prišla po Fanico, a prepozno. Majda jo je odpeljala. Gospa je povedala, da je odšla s sestro na njeno zaročno slavje. Micka je bila huda in je naročila gospe, naj Fanica ostaja doma, ker je še otrok. No, dobro bo, če povpraša pri Majdini gospodnji. Pa Micka nima sreče. Gospode ni doma. Na stopnišču jo mladi gospod študent pozdravi, kakor bi jo poznal: »Ali Majde še ni domov? Zvečer je bila namenjena gledat v kino ‚Njeno žrtev.‘« Micka je vsa nemirna. Ob osmih je že pri Fanici. Fanica je vsa iz sebe. Kako strašno ljubezniv in živahen da je stari gospod in da se prav resno suče okoli Majde in kar ljubosumen je, če Majda preveč sili k drugim. Da se poroči z njo, je rekel, če želi; ali ne bo to lepo in dobro? Kdo drug bi vzel dekleta brez dote v teh časih? To bo pač sreča, če bo ena od Vovkovih omožena, saj to ni najboljše, ostati vse življenje služkinja. — »No, seveda ni lepo, ali bolje je samemu pošteno živeti, kot pa živeti s takim.« — »S kakšnim?« Fanica je skoraj huda. Kaj si Micka le misli! Tudi Fanica ne bo zmerom služila, šla se bo učiti za otroško negovalko. Kaj pa si, dokler si samo služkinja in so vsi nad teboj? Nova gospodinja je kakor na trnih. Z Majdo mislita menjati. Ponuja se ji nova služba strežnice. Šla bo tja, še preden se poroči, čeprav je gospod ne pusti in ji preti, da se bo sicer oženil s Kalinčevo Maro, saj jo pozna.

Pred odhodom je Micka opazila pri Fanici zlat prstan. »Odkod imaš to?« Bil je stari prstan od Majde. »Tega prstana ne boš nosila. In tudi z Majdo ne boš hodila. Naročila sem gospodinji.« Toda Fanica se zasmije: »Saj smo že tako navzkriž in sem odpovedala. Z Majdo izmenjava.« Micka pravi, da bo morala Fanica nazaj na Polževo, če bo šlo tako. »V tisto beračijo? Rajši se lačna sprehajam po tlaku.«

Kako neki je z Majdo? Seveda se je že vrnila, toda šla je v kino. Majda ima čudno vedenje in vse le od tega, ker hodi v kino in gledališče. Posnemati zna nenavadno, zelo je dovzetna, obraz ima že ves blede, pomenljiv, zna se nasmejati žalostno, veselo, zna dvigniti oči. Fanici se zdi vse to čudovito. Ko bo pri novi gospe, bo tudi sama tako srečna, da bo hodila v ložo.

Majda je prišla domov ob enajstih in gospod študent tudi. Majda ga počaka pred vrati, da bi vzela čevlje, ki mu jih bo osnažila za naslednje jutro. Ali gospod Rado ne pusti čakati pred vrati, povabi jo v sobo, naj počaka na divanu. Sprejme jo vljudno, kot bi sprejemal gospodinjo, kajti služkinje se morajo dvigniti, dobiti samozavest, iskati pravic. Tako ji razlaga in Majda bi kaj takega poslušala ure in ure. Da more učen gospod kaj takega misliti! In pusti, da mu ona pripoveduje, kako je bilo v kinu, kakšna predstava, kakšne ideje so bile v delu. No, seveda, velika žrtev žene, ki se proda, da reši ljubljenega človeka. Majda je vsa sveža in lepa v praznji obleki, obraz ji je ves prežet od podob in od misli. Sname klobuk z glave, gospod Rado ji položi roko na ramena in se ji skloni do obraza. »No, vidiš, Majda, sama si moraš življenje narediti široko in polno. Čemu bi mislila na možitev. Saj veš, da iščejo le denar in naslove. Toda ljubiti smeš izven meja, ljubiti moraš.« Majda se otrese trdih rok, ki jo zadržujejo, in vzame čevlje. Ne, danes noče, danes si želi le še samote in miru.

Peti dan je Fanica prinesla svoje stvari k Majdi. Izmenjali bosta. Tudi Micka je prišla. Ni vse v redu, kar se dogaja. »Kaj se siliš drugam, ko ti je tukaj dobro?« očita Majdi. »No, veš, dvoje otrok imeti na glavi! Ah, saj več ne prenesem, moji živci so ubiti.« — »Mar boš tam dobila kaj lepšega?« — »No, seveda, tam so le odrasli, gospod in gospa in edini sin. No, in ta sin je čudak. Samec je pri štiridesetih letih in ženske sovraži.« — »Kako to veš?« — »No, s kuharico sem govorila. Imajo kuharico in jaz bom samo pospravljala po sobah.« — »A kaj je z možnostvijo?« — »Ne vem še, kaj bi. Zdaj sem se umaknila tudi zato, da se malo oddaljim od tega ženina. Saj veš, če si enkrat moškimi v oblasti, ni miru.«

Fanica je vse stvari lepo razporedila. Majda ji razlaga, kakšne opravke bo imela. Vrata sobice so zaprta. Naenkrat jim zmanjka besed. V sosedni sobici je študent nekaj zapel in Majda

prisluhne. Nenadoma plane v jok in Micka s Fanico je nikakor ne more utolažiti. Naposled le začne govoriti, kako je to prekleto na tem svetu, da so vse zapisane za služkinje, za rod brez pravic in veselja, za ljudi brez bodočnosti, brez svobode. Tri sede zdaj v tuji hiši in delajo za majhen denar, čez dve leti prideta Pepika in Anka, kasneje morda še Zinka, Rozika in Tilka. Rod, ki mora služiti, da živi. In še se ne morejo kam vrniti na starost. Iz mesta priti nazaj v vas, kaj takega ne bo nikoli. Človek se odvadi. Majda začne treznejše misliti in hipoma jo obide dobra volja. »Človek si mora veselje sproti kovati«, pravi. »Kolikor je v tem mojster, toliko bo živel.« Za konec jima še razloži, da je kupila loterijsko srečko. Denar je dobila za napitnino od gospejine žlahte, torej ga ni preveč škoda. Upa, da bo zadela veliko vsoto. Pred leti je neka služkinja zadela milijon. Danes je gotovo že velika gospa. Oh, denar, denar, denar...

V nedeljo potem je šla Majda s Fanico na sprehod iz mesta. A da ne bosta sami, je Majda že vedela. Med tednom si je dala pomeriti plašč pri krojaču v Prečni ulici, mojster Bandek ima tam svojo delavnico. Poznata se in ceneje bo naredil. Kako se je Majda v enem tednu razigrala, vsa veselejša je in zgovorna, pravi, da se ji bolje ne bi moglo goditi in da na možitev za zdaj več ne misli, niti ni izdala staremu gospodu svojega novega naslova, zastonj piše tja, kjer je zdaj Fanica. Naj le gre h Kalinčevi Mari, Majda si želi življenja in mladosti. Ah, ta novi gospodar je zelo dostojanstven. Zamislil si je, da bi svoje služabnice uniformiral, in Majda si je v ta namen sama prikrojila obleko z dolgimi rokavi v rjavi barvi. Staremu gospodu se je njeno vedenje prikupilo, ampak ta sin! Na lov hodi in na razstave in z vrtnarstvom se bavi; le čemu se ne oženi! Iz same spodobnosti menda ne. Majda se udari po kolenih. V njegovi spalnici namreč visijo podobe, da bi spodoben človek zamižal. In kakšne sohe! Nage ženske. Da le more tako živeti! Drugače pa ni zgovoren. — Fanica se nima kaj pritoževati, seveda pravi, da je bila Majda spretnejša, no, sčasoma tudi to pride. Med tednom je bila že v loži. Ah, to je bajno! — Med pogovorom se jima pridruži dvojica fantov. Od kod sta se vzela? Kakšno naključje! Majda se ne more načuditi. Mojster Bandek je in njegov prijatelj. No, dobro znanje za Fanico, kadar se ji bo zahotelo lepo skrojjenih oblek. Zelo vesela nedelja je to. Izven mesta je še poezija; prideš gosposko oblečen do prvih vasi, stopiš v gostilno, pa ti strežejo kakor gospodi. Peljejo jih v boljšo sobo. Prinesejo gramofon, da bi gospoda iz mesta plesala, ker je temu vajena. No, zakaj ne bi plesali, mladost je neugnana. Mojster Bandek se malo nejevoljno izraža, ker se Majda toliko šali in razgovarja z gostilničarjem. Zvečer si Fanica ne more kaj, da ne bi Majdi očitala, zakaj je tako lahkomišeln in

ne izrabi prilike. Mojster Bandek se res zanima zanjo. Vpraševal je Fanico, kakšne stvari Majdi najbolj ugajajo. Majda se zahihita: »Pamet, Fanica, gledati je treba na boljše prilike; no, nisem še odločena za možitev. Ko si krojačeva žena, oh, potem ni več pota iz krojačnice. Saj pozneje bo še vse mogoče in mojster Bandek bo čakal.«

Pri Fanici se je naslednje jutro zglasila Micka. Prišla se je poslavljat. V klošter bo odšla v nemški Gradec in od tam v misijone. Fanica se ne čudi preveč, saj je vedela, kaj name-rava. Kaj hočeš? Življenje je trdo in najbolje je, da si posteljo sam izbereš, da se ti ni treba prekladati iz ene v drugo. »No, saj potem ne greš čisto iz poklica, zaradi Boga samega«, je menila Fanica. »Kako ti to razumeš? Seveda grem zaradi Boga, saj to je pošteno, da moliš za druge, da se jih Bog usmili. No, možiti se ni bilo prilike, morda na kakšno revno kmetijo, ali da bi se privadila vasi, če si že deset let v mestu in pri boljših ljudeh? Človek nazadnje spozna, kaj je najboljše, in življenje mu samo pokaže pot. To ni poklic? No, kdaj smo se vpraševali za poklic? Sicer pa je v našem rodu edino poklic za služkinje. Morda bi lahko katera bila kaj več, na primer Majda, ki je tako čudovito dojetna in prilagodljiva, ali pa Pepika, ki je odgovarjala v šoli modreje od vseh. Ali vlak nas popelje v mesto za kruh in za služkinje. Ah, Fanica!«

Majda si bo pač trkala čelo, da je Micka tako nespametna. Toda Majda je danes nerazpoložena, vsa potrta in nekaj ome-nja, da bo šla v Zagreb. Tega ne sme storiti že zaradi Fanice. Ali pa bo to za Fanico še bolje, kajsivedi. Fanica je obljubila, da se v nedeljo gotovo javi v Domu in pri Marijini družbi, da bi tako pomirila Micko. Micka bo odšla domov za teden dni in bo pripeljala v službo Pepiko. Majda se je menda streznila ali pa je kar tako obljubila sestri v slovo, da bo oskrbela Fanici in Pepiki sprejem v Domu in v Marijini družbi.

Tako sta Fanica in Pepika med drugimi dekleti. To je pestro in zabavno. O vsem mestu kramlja tam zbrani, zapostavljeni, naprej stremeči rod. Tu je vse polno zanimivosti. Govorijo o Berti Vaškovi, ki je skočila iz tretjega nadstropja in se ji ni nič naredilo, le ob službo je prišla. Seveda je že našla drugo službo, a nova gospa nič ne ve, kakšno služkinjo ima. To bi jo odpodila! Da je Marica Zamejčeva pila lizol, ni nobena tajnost, ali ona je med njimi, prav taka, kot je bila, resna, žalostna, nervozna, bled obraz ima in nemirno hojo. Malo govori, pa kako bi jim ona lahko kaj povedala! Kalinčevo Maro pazno ogledu-jejo. Ali je bila noseča pred nekaj meseci, če ni bila to le šala, saj bo menda le zmagala ona in se omožila, kajti Majda se dela, kakor da noče. Kaj je z Majdo? Vse so jo ogledovale, ko je oblačila nov, od krojača ukrojen plašč; bila je videti kot prav-

cata gospa. Kdo bi jo imel za služkinjo? Seveda si šepetajo, da to ne gre vse s prisluzenim denarjem in da se stanu neprimerno oblači in da vrstnic ne priznava.

Majda ima svoja pota. Ali danes ima zelo zapleteno pot. Seznanila se je z nekim uradnikom, kakor bi bila samostojna gospodična, ki je pri starših in ima malo prostosti in prilike, živeti zase. No, Majda je kaj takega lahko naredila, ker v hiši ne opravlja kuhinjskih poslov in ne prepeljava otrok po mestu, ampak je le bolj strežnica in je lahko prosta, kadar si zaprosi. Majda že ve, čemu si to šalo dovoljuje. Saj ne misli ostati. Šla bo v Zagreb, da tam lahko znova začne. Tukaj ne gre dalje, izzirilo se ji je.

Srečna je danes. Nikamor več ne misli na obisk, niti k staremu gospodu niti k mojstru Bandeku. Ta jo je že zaprosil, ali odločitev je Majda preložila. Do noči bo ostala zunaj, zvečer pojde mogoče še v kino. A med potjo se je zamudila. Srečal jo je študent od prejšnje gospe in jo ustavil prijazno, kot bi srečal svojo sestro. In kaj pravi! Fanica je imenitna, iz nje mora še kaj nastati, dobra bi bila za organizacijo. Organizira naj služkinje drugače kot doslej, pravic naj si poiščejo. Majda posluša, ali nekaj utrujena je in se ji ne ljubi misliti, tudi se ne zanima za vse to, njej se noče niti služiti niti pomagati, ona bi hotela živeti lepo po svoje, kot smejo to vse, ki niso služkinje. Opraviči se mu, da mora pohiteti. Seveda mora pohiteti. Nocoj bo dobila prstan.

Že nestrpno se ozira Ivan Kampič po parku, da bi zagledal visoko, vitko, elegantno gospodično. No, glej, Majdo! »Dolgo te ni bilo.« — »Po cesti so me ustavljali.« — »Ni se ti preveč mudilo.« — »Kako da ne, vsa sem zasopla od hitre hoje.« — »Pojdeva v log, če ti je prav.« — »Prav, le če ti ni predaleč od mesta.«

Lepa so pota, kadar človek nosi s seboj skrivnosti. Tedaj hodi po trdih tleh in se tal ne dotika, ne čuti prahu, ves dvignjen je nad trpkostjo resnice in kakor zamaknjen. O, ta Majda! Že ji blesti prstan na roki. Ali to ni bil najsvečanejši trenutek. To je bilo pozneje, ko mu je pripela cvetlica na jopič ali ko mu je podarila svilen robček, ali še pozneje, ko so se ji oči zalile s solzami, ko je bila vsa pripravljena, vdana, ko bi najmanjšega koraka ne naredila brez njegove volje. Kako je bila srečna, ko je hodila nazaj v mesto, proti hišam, na tlak, ob ljubljeni roki, tiho se vdajajoč razkošju. »Zdaj me ne bo ves teden.« — »Ne, Majda, zakaj govoriš tako? Saj veš, da moraš.« — »Veš, starši so strašno strogi in bi ne smeli niti vedeti.« — »Verjamem, ali ljubezen gre tudi skozi špranjo.« — Majda se srebrno nasmeje in oblubi: »V treh dneh že pridem v park. — »In če bi ti ukazal jutri?« — »Ah, jutri je nemogoče. Laže bi ostala nocoj dalj časa.« — »Pa ostani, bova šla v

gledališče.« — »Rajši v kino.« — Roka počiva v roki, ena podrhteva, se premika, kakor bi se dotikala tuje lastnine. Oh, Majda! No, še te teme čaka, še tega večera, še zadnje sladkosti sanjane ljubezni, potem pa odide v Zagreb. Ne bi povedala, seveda ne, in za vse na svetu bi tega človeka ne varala in nikoli ne sme vedeti o ljubezni s služkinjo Majdo.

Fanica nekaj sluti o vsem in kar ne more dovolj ošteti Majde, da pusti dva moška čakati na odgovor. Fanica bi se takoj možila, sedemnajst let ji je in mojster Bandek je kakor ustvarjen zanjo. Obljubil ji je, da ji umeri tak plašč, kakor Majdi. In da bo še lepši, je obljubil malo v jezi, ker Majda tako nepriumno dviga glavo. Fanica je čedno dekle, prav po Majdi se vzoruje, spretna je, zgovorna, zna se prikupiti. O, mojster Bandek gleda obe muhi. Le katera bo priletela?

Majda že pospravlja svoje stvari. Nič se ne namerava poslavljati. Pepika naj pride na njeno mesto. Gospodar dobro plačuje in sitnosti ne stresajo ti ljudje. Med tednom misli Majda odpotovati. Ali glej Anke sredi tedna! Na trg je prinesla košaro jajc. Kako je velika, močna, samozavestna! No, in kaj se ti zmisli otrok! Da ne gre domov in da kani uloviti službo. Majda zmaje z glavo, češ se bo že naveličala služiti; Anka je vedrega obraza in močne volje in razlaga, da je še troje sestric v hiši in da ni, da bi zdrav človek delal napoto mlajšim in jim odjedal kruh. No, Pepika je ravno še utegnila oddati svojo službo Anki, svoji starejši sestrici, čeprav je bila ta leto mlajša, ali videti ji ni bilo in gospodinja premladega dekliča ne bi vzela, saj ima celo Pepiko za otročjo. No, ali ko na kmetih življenje pokaže svoje zobe otroku, zrastejo ti v enem letu in ne moreš jih ločevati po letih. Pa uganite, Anki starost, če vam sama nič ne pove!

Ko je vlak odpeljal Majdo, je nastala vrzel, toda obenem so se vse zapletene razmere uredile. Mojster Bandek je kupil Fanici prstan. Tudi Pepika nosi prstan. Dala ji ga je Majda ob slovesu, tisti drugi prstan na kazalec. Ostal ji je le še eden, ukraden prstan ukradene ljubezni, ki ga ne odda za nobeno ceno. Z njim se bo vrnila drugačna in tedaj bo skrivnost postala čista resnica. Tudi Kalinčeva Mara je svoje dosegla. Omožila se je in zdaj je noseča prav zares, vidi se ji. Vsa sklonjena je, nekam starikava; no, prav je bilo, da se ni Majda tako nasmolila. Micka piše domov že zelo pobožno. Spodbuja male tri sestrice, naj se pridno pripravljajo, da bodo šle v svet močne in pogumne in da bi pravo, najvišjo pot izbrale, najvišja pot pa je k Bogu in taka pot je milost. Molijo naj zanjo. In piše, da je tam vedno dosti prostora za pobožne duše, da gredo od tam v širne južne dežele, kjer naj se Bogu duše vračajo. Zinka in Rozi se skrbno pripravljata, Tilka pa je trdoglava in kaj

vam celo pravi? Da je neumno drugim služiti, da bodi človek gospod na svoji zemlji, pa čeprav na beračiji. Seveda se ji smejejo, a očetu je ta ponos vseč in na Tilko bodo prepisali. Tilka naj se moži, pravijo, kmeta naj vzame in naj živijo skromno, v ruti in coklah, na revni zemlji in ob črnem kruhu. A sestrice so ogorčene: »Kaj, takole nas mislite izgnati?«

Kljub temu so zapisali Tilki; zvesta je kmetiji, kaj bi gospodične v vasi, prinesle bi le sitnosti v revščino.

Otrokom se stemnijo oči. Trdi so starši, na trdi zemlji rojeni, trdo so se pehali vseskozi in ne vedo, kako bi bilo treba včasih tudi mehko postlati, da trpljenje človeku ne stre duše. V samoobrambi se še enkrat zateče trumica služočih na Polževo. »Oče, vsaj sobico v podstrešju za nas vse skupaj, za deset deklet, če bi kdaj kateri odpovedale roke in bi ne mogla nikjer potrkati. In pa na stara leta!« Očetu se čelo nagubanči: »Nikamor! Sestre si pomagajte, če je v vas kaj duha božjega. Služite pošteno, ostanite, kakor ste se odločile, pokvaril vas je svet, pot nazaj vam je zaprta, pokmetiti se ne da človeka, ki se tlaku privadi. Mi v vasi bomo orali ta kraški kamen. Kaj bi z vami v podstrešju? Prepir bo v hiši. Dote vam ni moči izkopati iz skalnatih tal. Zeta bi vaše dote uničile. Bodite pametne in premišlujte!«

Fanica in Pepika ne mislita več na Polževo. Fanica si ne beli glave. Družina se seli v Beograd in Fanica bo morala z njimi. Seveda pojde. Dobra služba je in pa veliko mesto. Pepika hodi že šesti mesec v tečaj za otroške negovalke. No, to bo nekaj! Potem bo dobila dobro službo, imela bo vsaj šest sto dinarjev in vso oskrbo, kajti šla bo v Beograd, tam se gospe pulijo za negovalke. Nosila bo lepo modro uniformo, na glavi pajčolan. Take so lepe! Pisala je že Fanici, naj ji v enem mesecu kaj pametnega priskrbi. Pa Fanica pravi, naj ostane Pepika le bliže domu. Dobro je biti pri svojih ljudeh. Tudi Majda piše, naj Pepika počaka, da se ponudi prilika za boljšo službo. Takšne sestre ima.

Pepika sklene, da bo šla kar na svojo roko.

Tedaj pa usodni dogodek hipoma prekriža in zastavi drzna pota. Očetu starčku je odnehalo srce. Pokopali so ga na Polževem brez Majde in Fanice. Fanica je res predaleč, iz prestolnice priti na Polževo ni kar tako in tudi grobarji na vasi pogreb čimprej opravijo, ne da se nič odložiti. Majda bi pa lahko prišla. Pa vam piše, da je nekaj obolela. Fanica vendar piše, da se kmalu vrne v Ljubljano, Micka jih v pismih opominja k vdanosti v voljo božjo in tiho pripravlja najmlajši dve sestrici na redovni stan, ki je najvišji in najvarnejši na tem svetu. O ta Micka! Da se človek tako spremeni! Saj se je včasih tudi sama možila in je tako rada modrovala, da je možitev edino prava ženska pot. Res, sile razmer vrtijo življenje,

življenje samo se mora pustiti vkleniti, da se duša umiri in telo preskrbi.

Žalujejo dva meseca, tri in potem novi načrti, kovanja. V črno se je mogla obleči le Pepika, ki dosti zasluži, druge pa naj rajši več molijo za pokoj očetove duše. Pepika je strašno imenitna v črnem. Bledikava je in zato prava gospodična. Zdaj Pepika ni več služkinja, marveč je otroška negovalka.

Čez mesec dni se je vrnila Fanica. Ali kaj vam pravi! Da se bo možila. In s kom neki? Mojster Bandek jo je čakal. V dveh mesecih bo poroka, zdaj brez odlašanja in šale. Pepika pa je odšla v prestolnico na Faničino mesto, dokler se ji ne pokaže kaj boljšega, otroški negovalki primerne. Tam v mestu bo vse dobro, o seveda bo, tam so službe, tam so Judje, so Nemci in srbski bogataši. Prav z veseljem se je odpeljala Pepika. Vrnila se bo, no, bog vedi kakšna. O služkinjah tam doli se slabo sliši in bere. Tam jih mesto požre, prežveči in izvrže, in četudi je prišla iz skrbnega gnezdeca in vajena v molitvi in delu. Glejte Majdo in njen obraz! Ves starikav je in olepšava si ga s pudrom. Tako se je navadila, menda je v Zagrebu to potrebno in celo gospodinje hočejo.

Majda je prišla k Faničini poroki, ali vsa je spremenjena, trda, nič več ne misli na visoke načrte, tistega prstana nima več, ali zato dvojico drugih in zlato zapestnico in lepe šale. Sploh je lepo oblečena. Toda z Majdo ni več, kakor je bilo poprej. Bolezen jo je zdelala, čeprav se bolezen mladih ljudi ne polasti zlepa. Zdaj se ji niti ne ljubi nazaj. Ostala bo tam, kjer je bila Fanica.

Fanici je ženin ukrojil prelep bel plašč za poroko, bila je res moderna gospa. In potem so se odpeljali v cerkev v avtomobilih in praznovali so v hotelu v posebni sobi. Lepa svatba! Majda je sedela mojstru ob desnici, Anka si je napravila prostor nasproti Fanice, prišle so še Zinka, Rozi in Tilka. Matere ni bilo. »Saj ne vem, kaj bi oblekla, ko nič nimam, in pa mož je umrl pred petimi meseci.« Prijetno je bilo sestricam, kakor tedaj, ko razlagajo znancem, da imajo sestro v samostanu. Micka je prišla na višje mesto, nekaj visokega, odličnega se je je oprijelo, dvignjena je nad druge. Tako je zdaj s Fanico. Gospa je, mojstrova žena. Mojstri so v predmestjih najodličnejše osebe. Njen mož ima svojo delavnico, svoj atelje in še svoje pomočnike in vajence. Vsem je v srcu sladko, mirno. Anki se je posvetila v glavi misel, da je Fanica nekaj zelo imenitnega ukrenila, da je zopet res brez upanja misel, da bi človek vse življenje služil. Majda ima trpek izraz na ustnih, čeprav je zelo zabavna, se smeje, pleše, pije. Pije zelo mnogo, da, preveč pije in kadi tudi. Male tri sestrice se bojijo zanjo, Tilka je solzna, Ankine oči visijo na prekrasni angelski obleki sestre Fanice. Ni običajen dan takale svatba v mestu, to je nekaj ne-

skončno velikega. — Drugi dan pa gredo vsi na Polževo. To bo vas zadihala, si pritisnila roko na srce, ki bo utripalo in se razvpilo na vse strani. K Vovkovim so prišli bogati svatje in snubci in ženini. Zdaj bo stara lahko kupila njive. O, še se v mestu kaj najde, niso zastonj iskale te Vovkove! Kar na mojstre gledajo, nekatere pa gredo v klošter, oj, te hčere bajtarjeve!

Majda pa ni šla z njimi. Ni se ji hotelo. Majda je strta. Ali more mladega človeka tako uničiti sama bolezen? Kaj drugega je prišlo zraven, kaj večjega. Morda težek greh, skrit zločin, po krivdi samopašne gospode storjen, zakrit, plačan, na lastna ramena vzet, na šibka dekliška ramena. Da bi znova začela? Ne bo šlo, čuti, da ne gre. Razvpiti bi se morala, ali kako? V tem majhnem gnezdu in v posmeh sovrstnicam v Domu in v Družbi? Ali naj bi se razkričala v onem grešnem mestu, da bi jo zasledovali policaji in časniki? Ne bo se, nikjer se ne bo. Oh, koliko je še upala! Da bo zadela v loteriji in se bo preoblekla od nog do glave in se dvignila na tisto mesto, kjer so drugi samostojni ljudje. O tem ne sanja več, pa tudi na to nikdar več ne misli, da je služkinja. Žena je, ki so ji drugi izrabili mladost, svežost, zdravje, vedrost. Majda misli, mnogo misli in se včasih vsa zmede. Tako je na primer pustila v kuhinji odprt plin in so jo komaj rešili. Ali ni vedela, ali je poizkusila? No, seveda je poizkusila, potem je zopet molila in tudi v cerkev je šla. Skoraj bi bila ob službo. Kuharica pa je zatrjevala, da je bila nesreča. In tako so Majdo obdržali. Nič se ni spremenila. Ali ko je dobila s Polževega pismo, v katerem piše Zinka, da bi prišla v mesto, se je raztogotila in je postala vsa divja. Pritekla je k Fanici: »Vzemi jo ti k sebi, pomagala ti bo. Za služkinjo pa ne sme za nobeno ceno. Rajši naj gre v klošter. Kaj bi vsi služili, prekleto služili, da nas izmozgajo, izsesajo in se potem sami uničujemo?«

Fanica ni dosti razumela, ali obljubila je Majdi. Zinka naj pride k njej. Seveda, vprašanje je, če bo mogla Zinka dolgo ostati pri njej, saj je plačevati ne bo mogla. Kakor koli. Naj bo vsaj, dokler je Majda v mestu, saj dolgo ne bo. V Zagreb pojde znova. No, Majda ima svojo glavo in ne da se ji prigravarjati. Zadihala je široko cesto in se opijanila od njenega vonja. Koleba, se premetava kakor riba na suhem, je brez lepe jasne mladosti in brez ciljev in nad, ali vsaj da se povrne s peska nazaj v vodo, vsaj toliko mora otepati. Morda se ji bo kdaj posrečilo zavoziti v mirno strugo. A riba na suhem po navadi umrje.

NEJASEN SMISEL

I.

Gospod okrajni zdravnik Mihael Gerbič je sredi svojih let izrabil neko priliko in se je odrešil večne samote svoje službe. Iz oddaljenega zapuščenega kraja, kjer je mogel kvečemu včasih na divje race ali na kako srno in največkrat na dva meseca enkrat v Ljubljano, da se je malo razživel za eno noč, je odrinil s svojo lekarno, s svojimi steklenicami in pripravami, s svojimi zdravili in kroglicami ter končno s svojim sinom proti sredini kranjske dežele, kakor se je sam izražal. Tam vsaj ni bil več oviran, da ne bi svojega dovoljenega veselja užival pogosteje. Od tedaj je seveda na svojem novem mestu postal celo že samemu sebi ganljiv sivček, in res je bilo tudi to, da je sivel le malo prehitro in da končno ni mogel paziti preveč na svoje moči.

Zdaj se je spopadal s svojim pet in dvajsetletnim sinom in skoraj neprestano mislil nanj. Sedel je ob svojem »Zdravniškem leksikonu v treh zvezkih« in poslušal, kako ropoče njegov sin, ta čudna kri njegove krvi, v sosednji sobi s kovčegom. To je bilo znamenje, da se je spet prav do konca naveličal svojega starega in smešnega očeta, ki je moraliziral, govoril vznešeno o času svoje mladosti, drl zobe, ugotavljal ranice in rane, pritiskal ušesa na naga pleča in risal po svojih knjigah pljučne vršičke. To je bilo tudi znamenje, da bo brezpogojno odšel spet k svoji teti, mali trgovki v kraju očetove prejšnje službe, torej tja, kjer ga je oče najteže videl, in kamor ga, ko je bil mlajši, sploh ni hotel pustiti.

Stari gospod je zagledan v svoje zastarele zdravniške knjige rad ponavljal pred seboj zgodbo s tem svojim sinom. Nekoč se mu je ponesrečilo, kakor se menda nekaj ponesreči vsakemu mlademu človeku. Ni imel sreče pri ženskah, ni bil ne spreten, ne privlačen, zato ni gledal visoko. In tako mu je ostal ta nevredni sin po drobni in nežni preprosti ženski, sin, ki ga je priznal za svojega šele tisto uro, ko mu je umrla mati. Nenadno so ga bili poklicali k njej, in ni mogel prav ugotoviti vzroka njene slabosti. Kmalu potem pa je že ugasnila pred njegovimi očmi, kakor drobna sveča v sunku vetra, ki pihne skozi oknice. Govoril je nekaj o splošni slabosti krvi in srca, obstal ob koncu postelje z oguljeno zdravniško torbo in ni vedel, kaj bi končno storil. Bila je lepa, kakor tisto uro, ko je podlegel njenemu skoraj svetniškemu obrazu, njeni plahi besedi in boječemu vedenju. Ležala je vdano, lep otrok tega sveta, ki se izpolnijo nad njim vse težave, nato pa odide odtod, a se na nikogar ne jezi.

Od tedaj je bil mali njegov. Vzel ga je k sebi, poln namenov,

kako bo vrnil otroku vse, kar je zagrešil nad njegovo materjo. Dal mu je ime in pričel misliti nanj. Mali pa je pričel že zgodaj čečkati recepte, pisal je z obliznjenim šolskim svinčnikom okorne črke na steklenice, ki naj bi pomenile različna zdravila in podobno. Z odprtimi usti je poslušal očeta, ki mu je pravil, kaj pomeni beseda »ungventum«, napisana tolikokrat na njegovih steklenicah, kaj pomenijo lesorezne slike iz zgodovine zdravniške vede, ki so visele po stenah. Pojasnjeval mu je alegorijo Mors et vita, slike o kugi in davnih nadlogah, slike o puščanju krvi in tudi tisto, ki je na njej Kristus obujal z globokimi, vsemogočnimi očmi mrtvo deklico. Ko je odšel iz tistega zapuščenega kraja, stisnjenega med gozdove in strmine, ga je vzel z veseljem s seboj in bil Bogu hvaležen zanj.

Toda zdaj? Zdaj pa je vse drugače. Kaj se je zgodilo s tem mladim človekom, kaj je pobral v svetu, kjer je živel po svoje in se le malo učil? In končno, zakaj je verjel sovražnim besedam svoje sorodnice, ki je dolžila starega gospoda, doktorja vsega zdravilstva, da je kriv smrti njene sestre. »Kakšna sprememba,« si je ostareli oče pogosto ponavljal. Zdaj je bil njegov sin vse prej kot človek kakor se spodobi. Nobene moči ni imel več nad njim in ugotavljal je kakor v svojo tolažbo, da »je človek končno le čudno bitje«.

Iz plahega zamišljenca je postal dovolj močan samozavestnej, svoj poklic si je prebiral kakor za šalo, iz njega je že v devetnajstem letu govorila vsevedna ravnodušnost in kar brez pomisleka se je vdajal ugodnostim očetovega položaja. Jemal je življenje kot smešnico, ki vsak dan znova dokazuje, da se ne splača verjeti ne v človeka, ne v njegove dobre lastnosti, kaj šele v nekaj drugega, kar naj bi lovil po višavah. Tisti prepiri z njim, besedičenja, ki so se končala navadno vedno z očetovim porazom, so bili izhodišče obljub, da bo kmalu odšel, da se bo malo raztresel in pogledal v bolj pameten svet. Prav tedaj, ko je gospod zdravnik vstal, da bi zalil rože, pa je prišel fant v sobo, se spustil v nizki stol, kakor da se bo odpočil od tega svojega pripravljanja.

»Zdaj ti bom dal spet nekaj časa popoln mir.« Tudi to je bilo tako malobrižno, tako skoraj zlobno izgovorjeno, kakor vse drugo, kar sta govorila. Oče je molčal, njegovi suhi roki sta ležali povprek ob knjigi. Spet je bil sedel. »Zadnjič sem bil v tvoji sobi,« mu je rekel čez čas. »Tista serija slik, ki so zataknjene za vsemi okviri...« Glas se mu je ob koncu stavka nekoliko zvišal, in s tem je bil poudarjen že tudi njegov pomen. »Zdi se mi, da si povrhu vsega drugega tudi nekakšen zapeljivec.« Fant ga je gledal z neko hudobno radovednostjo, toda potem je priprl oči in gladko izjavil: »Jaz se ne bom dal obglaviti nikomur, ne ljudem, ne času, ne kakšnim presvetim idealom.«

Da, to je bil njegov sin, in kaj je hotel drugega, kakor gle-

dati ga in natiho misliti o njem. Čez čas pa je ugotovil: »Včasih smo bili drugačnega srca in drugačne duše. Svojemu življenju in svojim dejanjem smo vedeli dati neki smisel, to je tisto.«

»Jaz pa,« je rekel fant, »jaz pa sem človek s tisto tretjo Platonovo dušo, če že hočeš. Nič zato, če ne sedi v srcu, toda tudi vi vsi ste ji služili z isto vnemo, samo bolj skrivaj. Po vseh univerzah so vam trobili o skepticizmu, o filozofijah, ki so se pobijale, o relativni resnici, in edino, kar vam je resničnega ostalo, ste uživali prav tako kakor mi. Z veliko slastjo ste grizli jabolka, ki so ležala pred vami.« V tem je bila odkrita ost, v tem so bili očitki, ki jih je oče dobro razumel, in ki so mu jemali besedo.

Rahli spomini so bili v resnici nekoliko očitajoči. Ozrl se je v obledele zvezke medicinskih izdaj univerzitetnih založb, v rumeno broširane sešitke, ki so bili priča različnih stvarih, in ki se je med njihovimi stranmi morda skrival še kak drobec zraka iz tistih dni, vonj tistega časa.

Malo sta pomolčala. Svetlo okno je bilo za očetovim hrbtom in njegov revni obris je bil proti svetlobi še bolj droban. »Ti me obsojaš, jaz pa vem, da se na to ne smem ozirati in da so tvoji smisli že zdavnaj odmrli. In končno, kdo izmed vas, ki ste imeli drugačno dušo, kakor praviš, in ki je bil pri pameti, ni pomislil, kaj imaš od vsega tega sveta, ko se pokažejo škrbine v ustih, ko se zasveti koža na glavi v nepopravljivem blišču in ko se ti stisnejo lica? Kdo bi vam zameril, če niste delali nič drugače od nas.«

Nekaj brezobzirnega je bilo v vsem tem, bila sta si tam nasproti in nista vedela, kaj sta drug drugemu. Nestalno aprilsko sonce je izvabljal odseve na velikih medicinskih steklenicah, na šipah črnih omar in na medeni zdravniški tehtnici. Onadva pa sta se včasih molče spogledala, in golobradec je bil tako prepričan o svoji premoči, da je pomilovalno gledal starca pred seboj, to usihajočo kri, ki se je tako vidno sušila v njem. Gledal ga je kot živ zglede, ki mu po svojem trdnem sklepu ne sme biti nikoli enak. Te suhljate roke, ki so tolikokrat posegale v rane, v bolečine in v trpljenje, so bile tu pred njim tako prazne in samotne. Toda, bog vedi zakaj, smilil se mu ni. Bil je eden izmed tistih, ki sicer morejo ljubiti na nek način, toda ki skoraj težko čutijo v sebi tisto čustvo, ki naj jih nesebično vzgiba in gane zaradi nekoga drugega. Bila sta si daleč, nečloveško daleč. Nekaj brezobzirnega je bilo v tem mladem človeku, nekaj režečega se in zanikajočega. Hodil je brezobzirno za tistim, kar je služilo njegovim željam.

»Vem, da ti je žal za to, kar mi daš. Na nek način gotovo, to dobro vem. Toda, jaz končno nisem kriv, da sem.« To je bila zadnja predrznost in tista mladostna brezobzirnost, ki ji ni mar, če še tako rani, ko izpoveduje pravice, ki jih po svojih mislih

ima. Gospoda doktorja je zapeklo, kakor že tolikokrat. Obrnil je list v svojem leksikonu in hkrati videl, kako je stal tam krepak, rdečeličen in prav nič njegov. Njegovega deleža ni bilo v njem. Bil je ogoljufan za svoje očetovske namene in račune.

»Naj živi, naj si postilja sam!« Nič novega ni bila ta odločitev v njem, bila je stara tolažba brez tolažbe. Končno mu bo od ure do ure žal zanj, za njegovo življenje brez smisla.

Sin se je obrnil in med vrati izjavil, da jutri odide in da bo oče tega gotovo iz srca vesel.

II.

Dane si je priznal, tisti pohodi tja doli k njegovi sorodnici v odmaknjeni kot na kraški meji niso bili že dalj časa samo zaradi njegovega očeta. Ugajal mu je tisti kraj, »kjer se je tako čudno rodil«, in kjer so počivale kosti njegove matere. Toda še nekaj drugega je bilo, kar ga je pritezalo in kar je bilo čisto po njegovih navadah. Bil je spet na majhnem lovu, na enem izmed svojih zasledovanj. Zapazil je bil čedno dekletce, ki ga je že prvič, ko jo je samo videl, presenetila s svojim značajem in s svojim čudnim obnašanjem. Nato je povpraševal po njej in si skrivaj nekaj sestavljal v mislih. Ko jo je nekoč srečal sredi poljske steze, jo je menda tako pogledal, da se ga je prestrašila in pričela teči pred njim, čeprav ji ni zinil nobene besede.

Odkar je bil malo po svetu, se je bil navadil igrati se s takimi brezglavimi mladotnicami. Imela je bolno mačeho, vdovo po nekem železničarju, in živela je z njo v lastni hiši še dovolj brez skrbi, z malo pokojnino. Toda ta ženska je ni spustila iz rok. Obnašala se je v svojih črnih, do vratu in še čez zapetih oblekah, kakor bi bila kakšna častita mati ali sestra v samostanu. Če si šel mimo žive meje ob hiši, si videl le dvoje dreves, ki sta se sklepali nad nizko streho, zaprte oknice, starega psa in težko še kaj drugega. Ema je z njo preživela svojih dvajset let tako čudno, da se je večkrat spraševala, kako vzdrži in ne pobegne. Izraz skritega posmehovanja na obrazu, to je bilo vse, kar si je dovolila. Čudila se je volji in moči te ženske in mislila, odkod jemlje že napol mrtva tisto veselje, ki ga očitno ima, da jo vleče po svoji zaduhli in mračni poti. Vsaka prijetnost ji je bila skaljena, vsaka še tako smešna malenkost je bila povod za pravoverne odredbe, za besedičenja, da je denar, ki ga siplje zanj, tako rekoč na cesto vržen, da ne zasluži ničesar v svoji nehvaležnosti, ki je večja kot..., kot... jo je sploh kdaj kdo videl.

Ko je Ema bila še dvanajstletna v neki samostanski šoli, je spoznala, da so drugi ljudje menda malo drugače ustvarjeni kot ona. Že tedaj jo je držala njena druga mati v svoji čudni oblasti. Ko pa se je po očetovi smrti morala vrniti domov, češ da ni

denarja, je toliko bolj dolžila starko, kolikor bolj je odraščala, da ji je preprečila edino, kar bi jo lahko napravilo srečno. Tako se je nabrala v mladi duši gora jeze, sovražnosti in celo maščevalnih želja. Ko je zvečer legala v svojo posteljo, stoječo poleg mačehine, je med premišljevanji izbruhnila večkrat v tak srd, da so ji zobje kar sami grizli v stisnjene pesti in da je starka slišala pod odejo zatajevano hlipanje. Vsak večer si je ponavljala približno take stvari: z nikomer ne smem govoriti, ne smem iti izven ograje, nositi moram smešne obleke, ne smem ne zapeti, ne se vleči v travo na vrtu, in vse, kar storim, je napak.

Življenje tam zunaj se ji je zdelo tako zavidanja vredno, da ga je videla pred seboj v slastnih zamaknjenjih, kako teče mimo nje kot krasna sijoča sončna reka. Sama pa je ostala kakor za mrežami, in celo samo pogled na to zapeljivo, prosto življenje, polno samih bleščav, ji je bil zabranjen. Zdaj ji je bilo dvajset let in vsa so ji utekla neopazno, brezplodno. Govorila si je, da je pri vseh svojih letih ostala otročja, neogljenjena in neopažena. Neutešeno ji je ostajalo vse, kar je nosila v sebi želja in misli. Nestrpnost ji je pričela polniti dušo, gnev nad vsemi temi nauki, zahtevami in zaprtimi oknicami. Polagoma si je zatrjevala, da to niso samo muhe starega, nadložnega človeka, temveč da je v čudnem starem srcu njene mačehe v resnici nekaj, kar črti vse tisto, kar bi ona hotela objeti in imeti. Večkrat si je tudi zatrjevala, da bo kam utekla, se udinjala za vsako delo in zaživela vsaj malo po svoje. A imela je premalo poguma. In tako je ostala v zdušju zasenčenih sob nizke hiše, ki so vse dišale po različnih čajih in obkladkih, po znanih dišavah, ki polnijo stanovanja nadložnih, za sto boleznimi bolnih žensk. Prav zaradi številnih bolezni, ki so se selile po starem telesu s čudno muhavostjo, je bila Ema neogibno potrebna temu staremu veličanstvu, ki bi kljub zaprtosti ne moglo živeti samo s svojimi nadlogami. Stregla ji je in si mislila, da bo hiša in vse drugo po starkini smrti vendarle njeno. Iz tega si je pletla vse polno sanjskih zgodb, obdana z vsem tistim, kar ji je bilo odvratno.

To mračno hišo so včasih razburili obiski starkinih sorodnic in njihovih otrok. Vse so imele urne, iščoče oči in znale so z njimi presojati človeško vrednost in nevrednost. Njihove besede so vedno nekaj tehtale in zaradi ničvrednosti vsega sveta bi si nedvomno želele novega vesoljnega potopa, prepričane, da bi nihče drug ne prišel v barko, kakor one same. Ema je sovražila celo njihove otroke, nobenemu izmed njih bi ne mogla pogladiti las ali ga vzeti v naročje. Ko pa se je bližala koncu dvajsetega leta, sta njeno življenje spremenila skoraj nenadno dva dogodka. Prvo, kar je bilo čisto nekaj novega v njenem življenju, je bila zavest, da se je približala mlademu človeku, ki ga je že večkrat srečala na kakšni poljski stezi. Iz govorice je vedela, da je pre-

živel tu svojo mladost in da se vrača sem k svoji sorodnici. Z drznostjo, ki ji je z njo stopil nasproti, jo je zmedel na tisti način, kakor že toliko drugih nevednic, ki jih je kdaj srečal. Srečala sta se čisto od blizu prvič jeseni, in videla ga je prihajati tako pogosto ravno njej nasproti. S tisto lagodno hojo, ki jo imajo naveličanci v poznejših letih, je hodil tam po stezah in ozarah, gledal v tla ali pa se oziral po nebu, kakor da česa neprestano išče. V svetli obleki in lahkih čevljih se ji je zdel nekaj posebnega. V roki je navadno nosil malomarno zmečkan svoj platneni klobuk in včasih si je segel s prsti v lase. Vselej, kadar ga je srečala, ji ni bilo nič mar, kaj govorijo o njem. Bil je nekaj močnega, nevsakdanjega. Še nikoli ni videla tako prešernega in samozavestnega nasmeha, ki pa je bil zanjo zaradi nekakšne upornosti še bolj mikaven. Tista drznost, ki je bila v njem, je odgovarjala njeni skriti jezi, vsemu njenemu brezplodnemu uporju in tudi njenim sanjam. Predstavljal ji je pravega človeka, ki dela in živi tako, kot je njemu prav in hote prezira mnenja ljudi. Tako se roga vsemu svetu in je močnejši od vseh.

Vselej, kadar ji je prišel prav blizu, je le s težavo vzdržala njegov pogled, močan in skoraj nekoliko živalski. V zadregi si je popravljala kite, nato pa jo je postalo sram njene stare obleke in stopila je hitro mimo njega. Toda zavedala se je ves čas, da je nekako zvezana z njim, da hodi tod tudi zaradi nje, da se njej bliža, da postaja včasih sredi poti in gleda za njo. Bil ji je daleč in blizu obenem, sam svoj in nedosežen, in odslej je šel neprestano skozi njene misli. Nekega dne pa ga ni bilo več.

Drugo, kar pa je bilo prav tako važno zanjo, je bila smrt njene mačeh. Ko je prišla drugo spomlad po tistem srečanju nekega dne s polja domov, je stopila k starki, ki je ležala pod svojimi pernicami z obvezanim čelom, da bi jo vprašala, kaj ji spet je. Ruta, ki ji je molela globoko nad ostri nos in branila slepečim odsevom majske svetlobe, da bi jo ščemeli v očeh, se je na lahko tresla. Izza zaves je prihajalo komaj slišno grčanje. Emo je obšla tesnoba. Skoraj zavpila je v slutnji nečesa nenavadnega: »Kaj se vam je zgodilo?« Toda nikakega odgovora ni bilo, samo obvezana glava se je še vedno tresla, kakor da jo ima v oblasti polno majhnih krčev. S tresočo se roko je Ema odgrnila do nosu segajočo ruto in videla, kako je pod njo steklenelo dvojne že brezizraznih oči in kako so se v odprtih ustih pokazali starkini poševni, zelenkasti zobje.

Nič ni mislila, da si je tega skrivaj že davno želela. Vsa se je tresla, kot da bi jo kdo v temi prestrašil. Pod pisanimi pernicami pa je ležalo nekaj neizmerno tujega. Obšla jo je misel, da umirajočih ne smemo pustiti brez blagoslovljene sveče. Toda vsa zmedena jo je zaman iskala, odpirala črvive predale in škripajoče omare, medtem pa ji je šlo po hrbtu, kakor mrzla roka.

Tedaj je odprla vrata na stežaj in stekla ven, po vrtni stezi in k prvim hišam. Tako je umrla starka sama, ko je edini človek, ki je živela z njim, zbežal pred njo kot pred strašilom, sama sredi prepaha, ki se ga je vedno tako zelo bala, in ki je zdaj vdiral skozi na stežaj odprta vrata, plahutal z rdečo zaveso na oknu, da je zaradi tega v zastrto sobo kakor v svetlih pribliških padal jasen, vetroven dan.

Ko se je Ema vrnila z ljudmi, ni bilo več nje, ki jo je prezirala, sovražila in se ji posmehovala, toda ki jo je kljub temu vso zgodnjo mladost držala v krempljih na dnu mračnega brloga, kot bi uživala ob tem.

III.

Tako se je zgodilo, da se je odprlo pred Emo nekaj resnično novega. Bila je vsa omamljena in zbegana zaradi tega skoka, ki se je z njim spremenilo vse njeno življenje. Hiša je bila zdaj njena in prezračila jo je do zadnjega kotička. Pričela je kazati tudi na zunaj, da je odslej ne veže prav nič več, sklenila je, da si bo vzela vse, česar je stradala doslej.

Toda ni se dalo kar čez noč spremeniti, kar se je nabiralo v njej leta in leta. Bila je še vsa polna plašljivih pomislov, dolžila se je, da je bojazljiva in da si ničesar ne bo upala. Njena jeza je po starkini smrti izgubila ono neprestano napetost, ki jo je prej podžigala s tako močjo. Včasih se ji je kar zazdelo, da je hiša še vsa polna starkinega duha, kakor da se je razpuhtela v njej in da prebiva še vedno v temnih kotih ali na podstrešju. Strgati bi morala s sebe vse te priučene in neumne stvari kot umazano obleko, vreči se v naročje vsemu razkošju svojevoljnosti, ki ga je nejasno čutila pred seboj. Prej je terjala njena zvezana mladost le majhne stvari. Zdaj pa je bilo nekaj več, kar je čakala. Bila je nenasitno poželjiva, hotela bi zase, v svoj užitek ves svet.

Postajala je za mejo svojega vrta, dihala prosti zrak, gledala ljudi in sanjarila. Dobro je vedela, da bo nekega dne ugledala spet tisto svetlo obleko na stezah, spet tisti lagodni korak in postavo, polno sile. Preveč jo je bil vznemiril, da bi se vse njegove podobe ne povračale ponovno pred njo, da bi ne zasijale pred njo znova njegove predrzne oči, s tistim nerazložljivim nasmehom.

In res, ko je tisto pomlad prvič šel med polji, ga je ugledala. Brez premišljanja se je porodil v njej sklep, da mu bo sama prišla preko poti, da ga bo sama poiskala. Zdaj ne bo zamudila ničesar več. Ni ji bilo dosti mar, da se bo dajala v zobe ljudem, da bodo povsod šepetali o njej, hotela se je brez sramu predati nečemu, kar ji je predstavljalo srečo in lepoto. Nekega dne se je skrbno opravila, se poškopila s slabim parfumom, si izčesala lase in se skrbno ogledala v ogledalu. Morala je, proti tej nuj-

nosti ni imela moči. Počasi, brez premišljevanja, polna pričakujoče nestrpnosti je šla za njim, šla je po ozki kolesnici in se tako upirala z očmi v njegov hrbet, da se je spodtikala ob rušah. Kakor bi slutila, da ji ne bo težko, približati se mu, je umirila svoje srce z mislijo, da more končati vse skupaj z dobro igro, če se ji ponesreči.

Med šopasto travo so se belile v soncu majske rože, včasih topel, včasih mrzel val sape se je dotaknil, in vse je bilo tako čudno veselo okoli. Zatemneli breg nad njo je sprejemal v svoje drevje jate ptičev, in tu in tam je zelenela kakšna jasa tako svetlo, da je priprla oči, če se je ozrla okoli. Tako sta šla nekaj časa drug za drugim med njivami. Tedaj pa mu je bila že čisto za petami. Vedel je, čutil jo je in samo malo se je ozrl. Da, zdaj je bila ona na vrsti. Taka pričakovanja ga niso več toliko vznemirjala kolikor zanimala, in če se je kdaj pojavila kakšna novost, jo je podrobno opazoval.

Nenadoma se je obrnil, napel prsi in stala je pred njim. »O,« se je na videz začudil in se zabodel vanjo s svojimi izurjenimi očmi. Kite so ji padale po hrbtu, z golima rokama je nalahno držala za krilo. Toda v njenem smehu je bila vendarle zadrega, saj je bila prvič na taki poti. Prizadevala si je zresniti obraz, toda ni se ji posrečilo — kako se človek včasih nima v oblasti.

Stala sta. Hotel jo je zmesi docela, hotel je biti nenavaden. Nekaj časa je govoril le s svojim drznim smehom, s tistim izrazom obraza, ki ga imajo ljudje, ki ne poznajo nobenih zaprek. Bil je večji od nje, nerazumljiv že prvi hip in ves poln neke lastnosti, ki bi je ne znala opisati. Obrnil se je, jo vzel ob svojo stran, in šla sta po dveh ozkih kolesnicah, vsak po svoji, po travi ozar, po spomladanski zemlji.

»Vem, kje ste doma«, je rekel, »bil sem že čisto blizu vas, videl sem vas, ko ste sedeli v travi. Gledal sem vas precej časa.« Presenetilo jo je, vendar je molčala. Zardela je, bog ve, kaj je tedaj počela.

»Bilo mi je žal, toda nisem maral kar tako nekam vdreti.«

»Zakaj?« je rekla in se zavedela, da je zinila neumnost.

»Zakaj? Ne vem zakaj, toda mislim si, da drugič ne bi mogel oditi.« Govoril je s tisto samozavestjo moškega glasu, ki je vselej dosegla, kar je nameraval. Bila je že ujeta, vse, kar je bilo še posej, ni bilo vredno besede. Imela je novo obleko, novi šolni so se ji svetili na nogah. Videl je, da zna hoditi s tisto značilno žensko hojo, ki izdaja, da se ženska zaveda lastnosti in značilnosti svojega telesa. Ob robovih vasi so cvetele jable. »Kakšna lepa kuliserija za ta dogodek«, si je mislil, režeč se v samem sebi. Drevesa sredi polja so narahlo pregibala vse svoje veje, svetla zelenina je valovala v njih.

Po prvih besedah je umolknil. Komaj si je bil vse skupaj zamislil, pa mu že ni bilo treba storiti ničesar več. Kolikokrat

je že občutil neko nezadovoljstvo, ko je prehitro, brez zanimivosti in drznosti izvršil v enem dnevu to, kar si je zamišljal kot zvitosti dolgih dni. Njej je bilo mučno molčati, vendar očitno je nekaj mislila. Za ovinkom ju je zajel veter od zapadne strani, topla sapica, ki je rada pripihala dež. Krilo ji je frfotalo, lasje so se ji razdelili v pramene na vrhu. Bilo je vse tako sveže okoli, če sta kaj spregovorila, sta čutila sapo celo v ustih in grlu. Celo nizka, gosta trava se je premikala v nji in se svetlo lesketala. Koliko tej podobnih poti je prehodil že v dvoje in po nekaterih ni bilo že skoraj nobenega spomina več. Le včasih se mu je za kratko katera povrnila v spomin zaradi kakšne podobnosti, ki jo je pozneje kdaj doživel.

Prišel jo je po malem izpraševati, malo je moral čakati na njene odgovore in prizanesljivo se je smejal njenim »ne vem« in »morda«. Če se je ozrl vanjo, se mu je zdelo tako izredno mlada in občudoval je to, kar je storila. Kmečka dekleta so vendar malo drugačna od drugih. Ali ni bilo to srečanje zdaj čisto njena zasluga in njena volja? Dobro je vedel, da je sama prišla za njim. Bila je ženska, res, mlada ženska. Obrazek nedotaknjene dekleta, iz katerega so izstopala nenavadna, pod očmi izbokla lica, ga je pritegnil nase že tedaj, ko jo je videl prvič. Hodila je drobno in hitro. Nič ni bilo v njej nekakšne otopelosti deklet, ki težko delajo, in prav nič ni bila vsakdanja.

Zdaj sta hodila že čisto po samem, toda ves čas se je ni niti s prstom dotaknil. Vedel je, da bi šla z njim, kamor bi hotel, tako v dvoje, s tistim prijetnim občutkom sreče v duši. Bilo je menda prvič v njenem življenju, da je čutila to. Spomnil se je, da bi šel z njo proti domu, da bi jo ljudje videli iti z njim po cesti in bil je radoveden, če bi se branila. Po stezi, ki se je ob drobnem potoku pretrgala, da sta morala skočiti čezenj, sta dosegla cesto in zavila proti vasi, kjer je bil. Šla je brez pomisleka. Pustil jo je čakati sredi ceste in sam odšel domov. Rad je izpostavljal ženske takim neprijetnostim, vedno se mu je ljubilo spravljati jih v take majhne neprilike. Toda čakala ga je in ni pobegnila, kakor nekatere druge. Kaj so ji bili mar vsi pogledi in jeziki, to, kar se ji je obetal, je bilo vredno še česa drugega.

Ko jo je spremil za vrtovi domov, so bile v pobočjih in jasad že temne sence. Prav toliko jo je opogumil s premišljenimi besedami, da so se ji razvezala usta. Počasi ji je nehote uhajala njena čudna zgodba, in ko sta obstala v temi, se mu je izpovedala s tako sovražnostjo, kakor da ji je prirojena lastnost. Zgodba izgubljenih let, zaprtosti, obdolžitvev, skrivnih solza in neutешenosti najpreprostejših želja. »Zanimiva je«, si je rekel. Stopil je tesneje k njej in jo ogovarjal čisto drugače, kakor je imel navado.

Razumel jo je in se je veselil. Bila je podobna otroku, ki

joče v materinem naročju, ter ji tožil, kaj so mu storili. Tiščala se ga je z rameni, iskala ga je z licem, z obema rokama se je oprijela njegove lakti. Nikoli ni preveč razmišljal o krivicah tega sveta, bilo mu je malo mar, kaj je kdo imenoval krivico in ni se oziral na to. Živel je življenje tistih ljudi, ki se jim zase ni treba bati, ki se ne borijo z nobeno usodnostjo, ki bi jim ležala na ramenih in zato nimajo smisla za druge, če se jim godi krivica. Znal je reči: to je moje, to je tvoje, toda če je šlo za stvari, ki so bile pred njegovimi željami, tega ni poznal.

Tako je dobro čutil vso njeno željnost, ko jo je stiskal k sebi. Sprejemala ga je z vsemi čuti, požirala ga je in vdihavala, žarela mu je nasproti. Toda, kdo bi si bil mislil, ravno v njej je trčil ob nekaj čudnega, ob neko novo zavest. Storjena ji je bila velika krivica, ki se ne bo dala popraviti. Tista njena nora mačeha ji je pridila v svoji bližini vso mladost. Njemu, ki je ljubil take nepremišljene, željne mladostnice, bi to sicer moralo iti v račun, toda zavedel se je, da se vsega vendar ne more dotakniti s svojimi poželjivimi prsti. Zdaj je vedel, da bi ji ne mogel naprtiti nove zmede in nove krivice.

Ona pa se je stezala k njemu, v temi ga je iskala z očmi prav od blizu, čakala je. Videl je, kako si želi njegovih besed, kako se hoče oprijeti nečesa, česar ne pozna. Zdelo se mu je skoraj bolna od željnosti.

Kaj naj ji reče, da ne bo laž? Kaj more storiti zanjo? Obsul jo je s poljubi, ki so bili prvi v njenem življenju in ob katerih je kakor ugašala v njegovih rokah. »Zdaj pa že lahko pridem k tebi, če se mi bo zdelo«, ji je rekel skoraj kot ukaz. »Jutri ne bom sama«, se je izgovarjala. »Prišli bodo s hribov k meni, otroci, saj veste.« In že tedaj je sklenil, da bo šel prav jutri k nji. Izpustil jo je in se vrnil.

Ko je zvečer iskal po svojem kovčegu cigaret, je hotel kaditi zaradi nekakšnega nemira. Ukvarjati se z drugimi ljudmi preveč natančno, ni bila njegova navada. Legel je v svoji karirani spalni obleki povrh odeje, si prižigal cigarete, jih otresal na tla in se ukvarjal z vprašanjem, kaj je tako nenavadnega v njej. Kar pod rokami se mu je spremenila v čisto nekaj drugega, pri vsej svoji željnosti se mu je istočasno umikala. Prav za prav se ni umikala sama, nekaj jo je varovalo in mu prepovedovalo, biti ji krivičen. Čudne stvari se pokažejo včasih človeku.

Zakadil je vso sobo, da je moral odpreti okna. Zdelo se mu je, da ni več samo moški, ki išče po svojem nagonu in si jemlje.

IV.

Ko je drugo jutro stopil v njeno kuhinjo, je bilo notri nekaj otrok in neka ženska, ki je prišla z njimi. Prišel je zato, ker je sklenil, da pojde, zato, ker je vedno delal tako, da tistim, ki so bili okoli njega, ni prizanašal. Star, len pes je ležal v

veži, tlakovani z obrabljeno opeko, škafi vode so stali ob steni in v oknih so bile bujne rože.

Ema se ga je skoraj prestrašila. Peljala ga je v hišo in govorila pridušeno: »Prišli so, mačehini sorodniki so. Pripeljali so otroke, danes je prvo obhajilo. Vedno stikajo tu okoli in iščejo z očmi, kaj bi se dalo odnesti. Ne morem jih, najraje bi jih pustila in zbežala kam. Samo pogledjte jih, in tisti otroci tam...«

Sredi kuhinje sta sedeli dve deklici v belih oblekah, držali sta svoje molitvenike zavite v robce in gledali z odprtimi usti. Emi pa je bilo nerodno že zato, ker jih je videl tu pri nji, jezilo jo je, da jo nekam ponižujejo pred njim, sramovala se jih je. Hodijo po hiši, se snažijo in češejo, kakor bi bilo vse njihovo. Ni mu vedela kaj reči, bilo jo je sram. Hotel se je usesti, nalašč jo je hotel gledati prav zdaj, ona pa je priskočila, ker je bil stol od nečesa umazan. Njemu je ugajalo, da je prišel prav ta čas, tako rad je na take načine vznemirjal ljudi. Otroci so ga gledali in buljili vanj in ona je kar rdela od jeze. Spravila jih je iz kuhinje, ena med deklicami pa se ni dala odgnati. Ogledevala ga je od nog do glave.

Tedaj pa je videl, kako ji je Ema podstavila sajasti stol, da je sedla nanj s svojo belo obhajilno obleko. Videl je, da je storila nalašč, da je storila hudobno, kakor iz maščevanja. Zadržil se ji je. In v hipu je spoznal, da je prišlo to njeno dejanje prav od tam, od koder je prihajala njena lakota in brezglavost, ki jo je doživel prejšnjo noč. Ona pa ni vedela, da je opazil. Hodila je po hiši z nekakim zadovoljnim obrazom, kakor da se je nečesa znebila ali kakor da je storila nekaj dobrega. Zdaj se mu je še bolj razkrila, in če jo je malo premišljal, je našel neko skrivno podobnost med njo in seboj. Ali si niso vsi današnji ljudje v nečem slični? Ne, on je vedno trdil, da je drugačen, da hoče biti drugačen od drugih. Toda včasih se kar po naključju znajdejo skupaj podobni ljudje.

Pritezala ga je s tem svojim predrznim značajem, s temi svojimi zanimivimi lastnostmi, bila je v resnici zanimanja vredna. Toda, zdaj jo je poznal vso. Poznal jo je tako in s tiste strani, da ni bil več čisto ravnodušen v tem, kaj je z njo in kaj bo z njo. Nekdaj, v drugih sličnih slučajih ni občutil bog ve kaj, ko je obrnil hrbet in odšel lepo svojo pot. Le poredko je premišljal kaj podrobneje, vedno pa tako, da sam ni bil nikoli vznemirjen. Če si je zaželel ob kakšni priliki spet nekega obraza, nekega glasu, če je neke noči, ko je bil sam, spet pomislil na znano ime, je bilo to vedno zaradi sebičnosti in ne morda zaradi nemira, ki bi mu zajel dušo. Nikoli ni prešteval postav in obrazov, ki so ostali nekje za njim, drugače, kakor z malo režečim se obrazom.

Med te njegove misli je planil otroški jok. Že so se odprav-

ljali v cerkev in se klicali, tedaj pa so zagledali na beli obleki deklice črn madež. Nekaj čudnega je bilo v tem joku celo zanj, ki je bil vajen drugačnih umazanij. Vsi so pričeli vpiti nad otrokom, ki se je ves stresal v joku, tiščal mokri robec na oči in se stiskal v kot.

»Križ božji, kaj pa zdaj«, je kričala ženska. »Zdaj pa imaš obhajilo!«

Vsa hiša je bila polna tistega tenkega in glasnega joka, kričanja in zmerjanja.

Otrok je vedel, da je bilo zamujeno nekaj velikega in lepega, nekaj je bilo uničenega v enem samem trenutku.

»V kaj naj te zdaj oblečem, v zajčjo kožo?« se je ženska razburjala in se vrtela pred njo.

»Zdaj je amen zate. Kar cmeri se tu, kdo bo čakal, da si boš oprala obleko, ko že zvonil.«

»Kar je, je.« Odšli so, deklica pa je odkrila zaripli in spremenjeni obrazek, da so se videle oči, vse zalite s solzami. Dane je videl, da ga gleda. Sklonil se je k nji, kakor že dolgo k nikomur, iskal je besed. Toda ni se dala potolažiti, kakor da nič ne sliši.

»Ne tuli«, je rekla Ema, »ne bom te poslušala.« Nato jo je slekla, da bi oprala obleko, in ko je videl to zmedo v njej, se mu je zdela še bližja. Madež pa se ni dal oprati, vsa obleka je bila mokra in grda. Deklica je stala v kotu kakor za kazen in se obračala stran, ker jo je bilo sram. Njemu se ni dalo govoriti, a vedel je, da kljub temu ne more oditi. Tudi sam je počenjal take krivice in še mnogo večje, morda ravno tistim, ki jih niso zaslužili. Ne, zato je ni hotel obsojati, samo razumel jo je in se ji bližal. Vendar ga je jezila nesmiselnost tega dejanja, njegova izmaličenost in čudaštvo. Njegov stari in krepostni oče je večkrat rekel, da je človek navsezadnje čudna stvar, in zdaj mu je skrivaj enkrat pritrnil.

V čem je bila njena nenavadnost? Ali bi ne bila človek, kakor vsi drugi, da se ni nalezla po tuji krivici nekih slabosti, ki so zdaj gospodarile v njej, posledice dolgih krivic. Sovražila je tisto zlo, ki je bil z njim napolnjen najboljši del njenega življenja, in vse, kar jo je spominjalo nanj. Tako tudi te ljudi, in nič ni pomislila, komu kaj stori, zanjo so bili vsi eno. V svoji iztirjenosti ni bila tankovestna.

Šel je za njo, ko je odšla ven, in jo poklical. Nekaj mora storiti zanjo, nekaj v resnici dobrega.

»Vem«, je rekel, »da si storila nalašč.«

Odprla je usta, mu odmaknila oči in obstala pred njim. Toda ko ga je znova pogledala, je videla na njegovem obrazu, da je ne obsoja. Zajel jo je med svoje roke, razprl dlani na njenem hrbtu in jo gledal. Bila je prva, ki mu je nekaj odkrila, sicer nevede, ne sama. Po njej mu je bilo nekaj odkrito.

»Tako vražja si«, se ji je smehljaj, »ne bi si bil mislil tega.«

Gledala je vstran, tedaj pa se je sunkoma obrnila proti njemu, mu pritisnila glavo na prsi in zajokala. Tako rada bi, da bi ji že vendar kaj rekel, da bi ji stopil bliže. On pa je mislil, kaj bi storil zanjo. Kako bi bilo nesmiselno, če bi spregovoril eno samo laž, če bi jo gledal kako drugače, kakor jo je videl sedaj.

Ta kratki čas, kar sta bila skupaj, njegovo zanikanje in režanje nikoli nista mogla priti do veljave, in videl je, da so stvari, ki jim s tem ne more blizu.

Dotaknil se je z usti preče med njenimi kitami, ki so dišale bog ve po čem. Lica so ji žarela, oči je imela zaprte. In sklanjal se je preko nje v velikem spoznanju. Brez rezkosti, brez zanikanja je mogel videti njeno majhno srečo, ki se ji more razcvesti, če on ne poseže vanjo po svoji navadi. Za kratek čas se je zagledal v njej malo spremenjenega, tako, kakor tudi vodni valovi v svojem gibanju spreminjajo človeški obraz.

»Ne bi si bil mislil, da si tako vražja«, se je znova pošalil. Toda čutila je po glasu, da ne misli hudo.

»Ne boš ušla peklu.« Saj ni prav vedel, kaj je hotel reči s tem, morda so se mu zmešale besede, ko je rekel samemu sebi, da bo njemu ušla. Vedno je mislil, da si sme vzeti vse, kar se mu zljubi, nje pa ni smel. Sam, prostovoljno je odločal med dvojim, prvo bi ga poniževalo, drugo je bilo prav in človeško. Če bi ostal tu, bi se ji ne mogel odtegniti, preveč ji je bil že blizu. Zato bo moral oditi. To bo zanj v nekem smislu poraz. Znajti se spet pred svojim očetom, ko mu je komaj obrnil hrbet, spet v dolgočasju, v tistem neznosnem vzdušju, v vonju lizola in joda ter vseh povprečnosti. Biti nekomu sin, če mu ne moreš biti, živeti z njim, če ga zasmehuješ, živeti na njegov račun, in vedeti, da se drugače ne da. Celi skladi dni so utekali na ta način, nikoli se ni nič zgodilo, če je prišel večer, zakaj je prišel, in če je bilo jutro, zakaj?

Toda odločil se je bil. Vso jo je čutil ob sebi in bilo mu je res malo žal zanjo, bilo mu je je žal tako, kot tega otroka, ki je stal sredi kuhinje z mokrim obrazom in ves premražen. Če tako izgine, kakor je bil prišel, bo sicer presenetil svojega neljubega očeta, toda storil bo prav. Trčil je obnjo, v nečem mu je bila res podobna, toda bila je kljub vsemu še vedno nedotaknjena. In tako jo je tudi pustil za seboj, ko je odšel po vrtni stezi, po poljski poti, po sončni cesti.

Ko je drugo jutro zgodaj, še v mraku čakal potniški avto, se je zdel samemu sebi malo čuden. Z zavihanim ovratnikom in kovčgom pred seboj je stal in kadil z nekoliko neprijetnim občutkom. Toda, ko se je odpeljal in je bilo že vse za njim, vasice, dolina in ljudje, se mu je zazdelo, da je dal po dolgem času vsaj enemu svojih dejanj nek smisel.

PROŠNJA ZA RAZSVETLJENJE

Pod prvim šumom novega drevesa
ležim, prevzemajoč spomin sveta,
da bi se črta mojega peresa
združila z dihom silnega duha.

Predmeti čakajo v nerodnih likih,
da bi napeli se do pravih mej.
Telesa vsa bi rada v novih mikih
razdala se obsenčenosti tej.

Odpri se milostno občestvo vsega
in sprejmi v svoje nosno me telo,
predri me klitje dobrega in zlega,
zagrni z rodovitno me temo.

Naj moji verzi kažejo milino,
naj skrije v njih se strah zveri,
da bi vezoč žlahtnino in divjino
mi vsi zatrepotali od slasti.

MREŽA

Na stari barki ribiči stojijo
in dolga vesla suvajo v globino
v določenih zamahih, zdaj in zdaj
in zdaj in zopet zdaj, dokler prešerna
človeška slast ne utihne vsa ponižna
in nemo gleda temno vodno silo,
kako izziva zrelo moško moč.

Na zadnjem koncu se dviguje mreža.
Zložena v črni kup požrešno čaka,
da jo razkrilijo nad površino
večerne vode. Težka mreža niha
čolnič z možmi in zvrnjeno podobo.
Povsod je mir, v središču kolobarjev
je stara barka, že prihaja noč.

LISTEK V TRAFIKI

Progovni delavec Kač niti še ni imel toliko let v primeri z izkušnjami, še bolj pa v primeri z doživljaji, ki jih je imel za seboj. Bil je prav za prav nesrečen človek. Ljudje pravijo takim, da so se rodili pod nesrečno zvezdo. Naj si bo kakor hoče, Kač res ni mogel kdaj živeti tako, da bi mislil, da je vse to po človeško. Kot mlad fant je odšel na vojsko, bil ranjen, pozneje ujet. Po vojski je sicer prišel domov, a mu ni bila dana sreča, da bi dobil primerno zaposlitev. Tako se je moral naposled zadovoljiti z delom na progi. Bil je večinoma zaposlen pri polaganju pragov, izmenjavanju tračnic in nasipavanju gramoza — dokler se ni pri tem hudo ponesrečil. Takrat je bil že poročen in je imel enega otroka. Nesreča se je zgodila pri nalaganju starih pragov na železniški voz, ki so ga delavci uporabljali pri svojem delu. Ko so nalagali, se je voz slučajno premaknil in takrat je Kač, ko je uporabil vso silo, da je voz zadržal, prijel za konec spodaj naloženega praga, ki je zdrknil čez rob in padel z zgoraj naloženimi vred na Kača. Železniški zdravnik je po ozdravljenju ugotovil, da Kač ne bo več za rabo, zato so ga prišteli k invalidom. Dobival bo invalidnino, ki pa kajpada ni velika.

Ker ga sedaj ni mogel nihče več uporabiti zaradi dobljenih poškodb v levem boku ter gornjem delu leve noge, ki so bile takšne, da se je moral pri hoji opirati na palico, in ker invalidnina ni bila tako visoka, da bi mogli primerno živeti, mu ni preostalo drugega kot poprijeti za posel, ki bi ga opravljal doma in s katerim bi vsaj nekaj zaslužil. In tako se je lotil pletenja. Najprej je začel s košaricami, pozneje je delal tudi koše, grablje ter vile za seno. In življenje je šlo naprej.

Po tej nesreči se je rodil še drugi sin. Več otrok potem ni imel. Tako so bili štirje, ki so stanovali v neki stari hiši, ki je bila last železniške uprave. V hiši je prostora za štiri stranke, ker pa je dobil Kač po tisti nesreči prikletno stanovanje, ki ga je dala železniška uprava nekoliko preurediti, je tako stanovalo v tej stari hiši pet strank. Gornje stranke so bile takrat, ko so jim odvzeli dva kletna prostora, celo nevoljne, pozneje, ko so se že nekoliko privadili, so bile zopet bolj prijazne s Kačevimi, s katerimi skraja kar govoriti niso hoteli.

Po nekaj letih pa bi morali celo iz tega stanovanja.

Trgovec z železnino je dal razglasiti, da kupuje staro železo. Zakaj bo trgovec rabil to rafudo, ni bilo znano, ljudje so si pač mislili, da bo nabrano železo odposlal v kakšno tovarno. Da bo trgovec pri tem zaslužil, to je bilo izven dvoma, že glede na to, ker je plačeval za kilo nabranega železa le en dinar.

Pa je tega le bilo toliko, da so revnejši ljudje začeli stikati po drvnicah, podstrešjih, da, tudi po smetiščih in povsod tam, kjer so ljudje že leta in leta odlagali nepotrebne reči.

Kačev sin Gregi je imel takrat že osem let, mlajši Ivanček pa šest. To je najpripravnejša doba za stikanje in brskanje po pozabljenih krajih. Ker jima je o starem železu govoril tudi oče, sta kajpada takoj začela nabirati. Kar sta našla v bližini, sta sama prinesla v drvarnico, kjer sta imela določen kot, z bolj oddaljenih krajev sta pa pripeljala na majhnem vozičku, s katerega sta takisto vrgla nabrane kose na kup.

Od časa do časa sta peljala železo k trgovcu. Ko sta potem prinesla denar domov, je bilo videti na vseh tiho zadovoljstvo; vsak dinar jim je pač prav prišel in čestokrat je moral Gregi takoj steči v trgovino bodisi po moko, sladkor ali cikorijo.

Starega železa pa nista nabirala samo Gregi in Ivanček; bilo je še lepo število drugih, ki so prav tako vztrajno brskali povsod tam, kjer je bilo le količkaj upanja, da bodo našli kak držaj od ponvice, vijake, strupane, železno posodo ter podobno. In tako je bil kraj zaradi nabiranja kaj kmalu očiščen nepotrebne rafude, ki je poprej ležala okoli. Toda čeprav zaslužek ni bil velik, je vendarle vse iskalce tako navezal nase, da zlepa niso prenehali z iskanjem. Tudi Kačeva fanta sta pridno nadaljevala s poslom kljub temu, da sta pregledala skoro že vsak kup, kot ali zapuščen kraj in četudi sta se že nekaj dni prazna vrnila domov, sta naslednji dan le spet odrinila z vozičkom. In ob taki priliki sta prav slučajno našla med preperelimi železniškimi pragovi, ki so ležali ob progi, staro kolo, ki je ležalo precej zarito v zemljo. Ko sta fanta po kratkem gledanju potegnila kolo iz zemlje, sta videla, da je spodnji del odtrgan. Brez besed sta sedaj strmela v ta kos železa, z očmi sta tehtala, z umom pa sta že iskala izgovora.

»Bi vzela?« je še dvomeče rekel mlajši Ivanček.

»Bi!« je precej gladko odgovoril Gregi in že sta začela grabiti ob robovih, na katerih se je držala zemlja. Potem sta kolo odpe-ljala. Med potjo sta se pogovarjala o teži in vsoti, ki jo bosta dobila.

Pa ni bilo ne enega ne drugega. Trгоvec je namreč takoj videl, da gre tu za krajo železniškega predmeta. Kolo je sicer obdržal, a mesto denarja je rekel fantoma, da bo kolo spravil nazaj na pravo mesto.

In zaradi tega bi moral Kač celo iz stanovanja, ki mu ga je do sedaj dajala železniška uprava zastonj. Ko je bil prvič klican, so mu odpovedali brez pridržka; ko je prišel prosit drugič, niso hoteli nič slišati; šele tretjič, ko se je pred postajnim načelnikom rotil in prosil, naj ga ne vržejo na cesto, so milostno privolili, da za sedaj še lahko ostane.

Otroka sta zaradi tega večkrat jokala, prav tako mati, a Kač

sam se ni jokal. Vse dni, ko je bil v odpovedi, je švedral s polomljeno nogo od enega do drugega, doma niti ni dosti jedel vse dotlej, ko se je stvar le obrnila na bolje.

Od tega dne otroka nista več iskala starega železa.

Leta so tekla in Kačevi so marsikaj prestali. Ljudje so se včasih kar čudili, da vzdržijo vse udarce. Že revščina sama je bila zadostna, pa se je še zgodilo, da je kdo zbolel, da so starejšega Gregija nekoč poslali celo v bolnico. Najhujše pa je bilo, da se je Kač navadil pijančevanja. Sicer se ni napil pogosto, takole kdaj pa kdaj, toda takrat vedno tako, da so imeli z njim velike sitnosti. Ko je ob neki priliki obležal na cesti, so ga trije privlekli domov. Gregi se še posebno dobro spominja, ko ga je neko prvomajsko jutro našel ležečega ob kletni steni, ki je bila vsa vlažna in iz katere je ob deževnih dneh kar curljalo.

Kačevka je že takrat, ko se je njen mož ponesrečil, začela s šivanjem, bodisi doma ali kje drugod. S tem je vsaj malo odgnala revščino, ki se je vedno bolj ujedala v njihovo družino. Odkar je njen mož popival, se je pa morala s podvojeno silo vreči na zaslužek. Če ni imela doma kaj šivati, tedaj je pač šla v štero, kjer je potem za dnevno delo dobila nekaj dinarjev, pri kmetih pa po večini nekaj moke ali masti. Kadar je ni bilo doma, je moral vse oskrbeti Kač, ki pa je prav zaradi tega, ker je ostal sam, večkrat odšel v gostilno. Tako sta bila otroka odvisna od očetovega razpoloženja, včasih sta dobila opoldne kaj toplega, največkrat sta se pa morala zadovoljiti samo s kruhom, poleti pa še s sadjem.

To uboštvo pa se je kljub marljivosti Kačeve žene vedno bolj ujedalo v njihov krog. Čeprav so ti ljudje bili vajeni revščine, s katero so se že kar zadosti spoprijaznili, so kljub temu le vedno bolj začeli tarnati. Saj so pa tudi na vsak korak naleteli na razočaranja, bodisi zaradi vedno slabšega stanja prikletnega stanovanja, ali praznih predalov v kuhinjski omari, v kateri so bili razstavljeni samo zacinjeni lonci ter nekaj pisanih krožnikov. In vendar so njihove oči neprestano iskale nekaj, po čemer so hrepenele vsak dan. Danes je to bila želja po novi obleki, jutri po mleku, koruzni moki, kruhu, slej ko prej pa svetla želja po denarju. Tega pa so prejemale zelo malo. To, kar je s pletenjem zaslužil Kač in kar je zaslužila s šivanjem njegova žena, to je bilo komaj toliko, da je zbrisalo z oči nekaj solz. Invalidnino pa je dobil Kač vsakega prvega. Tri sto dinarjev. Takrat jih je nekaj časa samo gledal, prvi hip nikoli ni vedel, kaj bi z njimi. Čestokrat jih je nosil po kuhinji kakor otrok, ki ne ve, kaj bi kupil z dinarjem, ki ga je od nekoga dobil.

Ko je bila revščina že tolikšna, da se ljudje niso upali govoriti z enim od Kačevih, je starejši Gregi končal ljudsko šolo. Tega sta Kačeva že komaj čakala, kajti za nju je to pomenilo zelo

mnogo. Na kupčku revščine bodo odslej ostali samo trije, Gregi mora namreč koj z doma, vseeno je, ali pojde na kmete ali h kakšnemu obrtniku, celo za navadno delo lahko koj prime, samo da ne bo več na oskrbi očeta invalida.

In Gregi bi dobil mesto čevljarskega vajenca v sosednjem trgu, če bi mogel prinesiti s seboj vsega, kar potrebuje na sebi. To se pravi: čevljarski mojster ga vzame k sebi, če Gregi prinese s seboj zadosti perila in obleke, tako da mojstru vsega tega ne bo treba kupovati.

Kačevi pa tega niso mogli dati. Večer je, ko govorijo v kuhinji; in ob mizi, ona ob štedilniku, fanta pa na pokrovu zaboja za premog. Luč, ki je obešena na steni, slabo sveti v zaskrbljene obraze. Včasih pove kdo kakšno besedo, kadar pa je tiho, tedaj vsi samo razmišljajo, kako bi mogli stvari urediti. Tako si misli Kač, da bi bilo treba iti k premožnim ljudem, ki bi morda le kaj dali za Gregija. Če bi že ne bilo po meri, bi pač ona predelala, tako da bi bilo Gregiju prav. Ko pa začne razmišljati, h katerim bi šel, se kar ne more odločiti. Na kogar se spomni, povsod vidi neprijazne poglede, ki zapored stopijo pred njegove oči: postajni načelnik, gospoda pri fari, progovni mojster, župan, davkarja in sodnijska gospoda. Ne more si kaj, da ne bi ob misli na vse to obrnil glavo v stran.

Čez čas pa pove Kačevka, da bodo morali za Gregija poiskati le navadnega dela, ker z učenjem, kakor kaže, ne bo nič. Mogoče bi ga spravil h kakemu posestniku, na žago ali morda celo k železnici.

Spet samo vprašanje. Mesto odgovora se Kač samo preseda na stolu in potem še bolj bulji predse. Njegov štirinajstletni Gregi naj bi prijel za navadno težaško delo? Ne, saj ni mogoče, saj je še otrok, saj nima nič mišic, in lahek je tudi, kakor kakšna desetletna kmečka deklica.

Vstal je in sedaj se nemirno premika ob kuhinjski omari. Vse to razmišljanje ga tako razburja, da izbruhne: »Hudiča! Ali ni zadosti, da so uničili mene, mar naj sedaj uničijo še tega, ki še živeti ni začel! Prekletó! Tu sedaj ni nikogar, ki bi se trgal za mladino, kadar pa je parada, takrat bi pa radi otroke raztrgali na dvoje, samo da bi služili njim, ki jim je to v korist.« Žena ga je kajpak tolažeče prekinila in otroka, ki sta se nekoliko ustrašila, sta že mislila, da je oče pijan. Kač pa se je po tem hipnem izlivu začel počasi premikati ob steni, ki je dokaj zamazana in vlažna. Senca se je vlekla za njim, ko je brez besed odprl vrata v sobo, tako da je padel vanjo medel odsev kuhinjske petrolejke. Tam v desnem kotu sobe stoji omara, h kateri sedaj krevsa. Kljub temi segajo njegove roke točno proti nekemu predmetu na omari. Ko nato začuti v rokah, da že močno drži, takrat potegne tisto reč, ki je pokrita s starim platnom, z omare ter jo prenese v kuhinjo na mizo. Potem počasi odgrne platno, ki je prašno, in

preden ga odloži, pokaže z roko na star gramofon, rekoč: »Vidite, to bomo prodali, morda dobimo toliko, da bo za nekaj gat in srajc.«

Razen Kača zro sedaj vsi trije v gramofon. Dolgo ga že niso videli na mizi, otroka kar ne pomnita, kdaj so igrali zadnjo ploščo na njem. Nocoj, ko ga je oče prinesel, je videti na njem nekaj žalostnega, zvočnik z veliko odprtino zija topo v temo, kakor da mora po dolgih letih miru in pokoja na omari gledati v svet, v njega praznoto in revščino.

Kač je sedaj šel k stolu, na katerem je bila posoda z vodo. Tam zraven začenja premetavati šolske reči svojega mlajšega sina. Ko iztakne v zvezku prazno stran, jo iztrga, vzame svinčnik v roko in gre k mizi. Vsi trije zro vanj, ko začne pisati na črtan papir besedo za besedo. Potem ko je po kratkih vmesnih razmišljanjih napisal, dvigne list predse in bere: »Prodam dobro ohranjen gramofon. Vprašajte v trafiki.«

Tisti večer se o vsem tem niso več menili, počasi so šli eden za drugim spat, komaj da so si še voščili lahko noč.

»Taka je skrb za šoloodrasle,« je dejal naslednji dan Kač, ko je že na kratko razložil trafikantu, zakaj prodaja gramofon. »Nič si ne morem pomagati; če bo šlo po želji, potem bo morda nekoč zanj še bolje, če mu pa še tega ne bom mogel priskrbeti, tedaj mu pač ne preostane drugega, kot prijeti za prvo delo, ki ga bo morda kdo ponudil. Za naprej pa seveda ne bomo mogli misliti, časi so taki, da mora vsak hlapec reči: hvala Bogu za to, kar sem.«

Trafikant niti ni dosti poslušal, kaj mu je govoril Kač, samo prikimal je tu in tam, potrdil s kakšno besedo in pri tem že komaj čakal, da bi Kač odšel. Kač pa je mislil, da bi moral o tem na dolgo razpravljati; ko pa je videl, da je trafikant že obesil listek na okno, se je počasi le obrnil in odšel.

Zunaj pa je najprej pogledal na listek. Sprva ga kar ni našel, kajti bilo jih je preveč; šele po natančnejšem gledanju je mogel vesel ugotoviti, da visi v oknu. Sedaj je bral še enkrat oba stavka in pri tem je že razmišljal, kdo bo prvi, ki se bo pri oknu ustavil, kdaj se bo prvi oglasil v trafiki po pojasnilo, in še je narahlo mislil, koliko bi lahko zahteval za gramofon...

Pogreznjen v te misli se je začel pomikati po cesti. Nikogar ni pogledal, celo mimo gostiln je šel. Proti poldnevu je prišel domov. V kuhinji je bila samo žena, mlajši je bil namreč v šoli. Gregi pa je koj po očetovem odhodu nekam izginil in ga še ni bilo nazaj. Tako sta bila sama. Čeprav sta oba čutila neko notranjo potrebo po kakršnem koli razgovoru, do tega le ni prišlo.

Ko je opoldne prišel Ivanček domov, je Kač prvič vprašal po Gregiju; ko ga pa čez pol ure še ni bilo, so sedli za mizo in jedli.

Gregi je prišel šele na večer. Vse popoldne so bili Kačevi v skrbeh zanj, celo iskali so ga že, dasi niso vedeli, kam se je vtaknil. Ko ga je oče ob prihodu vprašal, kod je hodil, mu Gregi niti ni hotel dati odgovora, mesto besed je samo nekaj zamomljal, pri čemer se je celo nekoliko nasmehnil. Tako si Kač ni mogel pomagati, saj še s hudim ni nič dosegel; Gregi pač ni hotel povedati pa konec.

Sam pri sebi pa je še vedno mislil o poteh, po katerih je hodil. Tam na zaboji za premog sedi in razmišlja o posameznih dogodkih dneva. Spominja se ljudi, odraslih ljudi, s katerimi je prišel skupaj. Ve, da nikjer ni povedal nič pametnega, celo hudo otročji je bil včasih, ko je pripovedoval tem ljudem, da oče ne more več preživljati vse štiri in kako živijo v kletnem stanovanju. Danes sicer ni nič opravil, to se pravi, nihče mu ni obljubil zaposlitve, kar ga pa še ne odvrča od sklepa, ki ga nosi v sebi. Da: Gregi je ves zaverovan v misel, ki je zrasla v njem že pred časom, ki pa je včeraj dobila svoj prvi vzgon. Odslej naprej bo še bolj razglabljal o tem, kako zbežati od doma... Gregi o tej stvari le bolj sanja. On misli, da bo to lahko kar sam dosegel; nekoč pa bo očeta lahko razveselil kot fant, ki ima nekje v svetu svojo službo.

Ko je tako sanjal, sta ga oče in mati večkrat pogledala; takrat bi ponovno rada vprašala za skrivnost, ki jo nosi v sebi. Pa kljub želji nista našla besede, ki bi naletela na razumevanje pri mladem Gregiju.

Do večerje in še potem so po večini molčali. Besede, ki jih je včasih povedal Kač ali njegova žena, so bile kratke, in tako jih je molk vedno bolj mučil in tlačil, da se jim je naposled že zdelo, da so drug drugemu napoti, da morajo zginiti iz teh kletnih prostorov, ki jih tako tesno družijo z revščino, razpredeno po prostorih kakor večerni mrak.

Pa se je Kač domislil, kako bi pregnal to moro. Stopil je k oknu, ob katerem je bil od včeraj gramofon, ga prinesel na mizo, poiskal ploščo, navil, odprl zavorico ter spustil iglo v zarezo...

V kuhinji se je sedaj razlegala godba! Zares: prava godba, taka kakršna igra včasih v mestih. Kako brezskrbno se razlega melodija, zdi se, da odganja vlago in zaduhlost. — Sedaj nekdo zapoje... o pomladi... Toplo in mehko ga spremljajo številni instrumenti, pevec pa poje, dviga svoj glas v vrisk in za tem pada v jok, da še godala ne morejo kaj, da ne bi tiho in otožno spremljala pevca.

Kačevi poslušajo petje o davni pomladi, o večeru in klopi pod košatim drevesom.

Ko je pevec odpel, tedaj igra godba še svoj zaključek. Vse je že v preteklosti, nikoli ne bo več tako, kot je bilo v tisti pomladi.

Še preden je bilo treba iglo odstavit, je videla Kačeva žena, da je mož skril glavo v dlani. Hipoma jo je streslo in preden je stopila k njemu, je Kač že krčevito zajokal. Tedaj ni več našla moči za tolažbo; komaj da je še stopila k njemu, se naslonila na njegovo ramo ter z njim zajokala.

Gregi je sedaj ves vznemirjen stopil k gramofonu, odstavil iglo ter obenem bolestno vzkliknil: »Ata! Mati!«

Ivanček, ki vsega tega ni mogel razumeti, je skraja v strahu gledal zdaj starše, potem Gregija, naposled pa je še on zajokal, ne da bi prav za prav vedel, zakaj.

Gregi je stal zdaj ob gramofonu. Čeprav mlad, je le vedel, da je on tisti, ki je navdal s skrbjo starše vse te dni, ko razmišljajo o njegovi prihodnosti in ne najdejo izhoda. Sedaj je še njega začelo dušiti v grlu in utrgalo se mu je iz mlade duše:

»Mati, ata! Nič ne bo treba prodajati gramofona! Nič...«

Potem se je zrušil v jok...

Ko so naslednje jutro vstali, ni nihče govoril o sinočnji žalosti. Kačevka, ki je prva vstala, je šla najprej k maši, ko sta pa vstala otroka, je že bila doma ter pripravila prežganko. Potem se je vse zopet vrstilo tako, kakor vsak dan, le da je Kač nekajkrat mislil na listek v trafikiki in na morebitnega kupca. Minil je dopoldan, opoldne so bili skupaj pri južini, v popoldanskih urah pa se je zarila med Kačeve nova skrb, ki je postala proti večeru vedno hujša.

Gregija ni bilo nikjer. Še k večerji ga ni bilo.

Ko je bilo že temno, so taval pred hišo vsi trije: Ivanček je tekal za materjo, Kač pa je ves truden šepal okoli hiše.

Gregija pa le ni bilo od nikoder. Čez polnoči sta čula oba, v postelji nista zatisnila niti očesa, mati je celo večkrat vstala in stopila k oknu, a vse zastonj.

Drugo jutro je potem Kač slučajno našel v drvarnici listek, ki ga je napisal Gregi. Samo dva stavka sta bila napisana:

»Ne bojta se, ata in mati, šel sem. Mislim, da bom že kje našel dela.« S tema dvema stavkoma se je poslovil.

Kač je odšepal k trafikantu.

»A, Kač!« je vzkliknil trafikant ob njegovem vstopu. »Že nekaj dni sem mislil na vas, kupca imam za gramofon!«

Kač pa se je v odgovor samo trudno nasmehnil, odkimal z glavo in dejal:

»Nič ne bom prodal, vse se je drugače zasukalo...«

Potem je mislil, da mora za uslužnost nekaj kupiti, najbolje dopisnico, saj je mogoče, da pride kmalu glas od Gregija, in takrat bo prav, da bo imel takoj nekaj pri roki.

Ko je Kač odšel, je čez čas stopil trafikant k oknu, odprl notranji del ter odtrgal listek, ki je tedne nemo pričal o revščini, za katero pa mimoidoči niso nič vedeli.

PREVREDNOTENJA

V članku »K novi stvarnosti« (Dejanje, 81—86) smo si ogledali razvojno črto novejšje književnosti v splošnem. S pričujočo razpravo pa hočemo zasledovati ta razvoj na nekaterih primerih iz slovenske literature in tako z zgledi pokazati razliko med najnovejšim slovstvenim prizadevanjem ter literarnimi strujami v zadnjih desetletjih.

Kot osnovo za naše gledanje na razvoj in oblike književnosti moramo predvsem upoštevati dvoje. Prvič je to dejstvo, da si literature in njenih tvorb ne moremo odmisлити od vsega ostalega življenja, ki ob idejnih razvojnih preobratih vedno doživlja spremembe na vseh področjih, v religiji, v narodnostnem in socialnem naziranju, v gospodarstvu, v politiki, v znanosti itd. Spremembe v umetnosti, ki se tu javljajo zlasti kot spremembe v slogu, v načinu izražanja, so le estetične, oblikovne spremljave duhovnih zmen in idejnih preokretov. To je osnovni zakon vsega kulturnega, zlasti tudi umetniškega življenja, in zato si ga je treba osvojiti.

Drugo, kar prihaja pri našem vprašanju v poštev, pa je dejstvo, da je razvoj slovenske književnosti in kulture — čeprav je to čisto poseben duhovni organizem, ki raste iz globin našega narodnega genija, noseč vsa znamenja njegove individualnosti in posebnosti — kljub temu vezan na celotni razvoj evropskega kulturnega organizma, kar je razumljivo. Iste sile, ki so v zadnjih stoletjih narekemale duševni razvoj srednjeevropskih dežel, s katerimi smo bili v davnini in smo še danes tesno spojeni, so vodile tudi pota naše slovenske kulture.

In tako lahko vidimo, da je prav tako kakor povsod drugod tudi pri nas na Slovenskem šel slovstveni razvoj zadnjega pol stoletja od realizma oziroma naturalizma in impresionizma preko novoromantičnega simbolizma v povojni ekspresionizem, ki zadnji čas prehaja v svojo drugo fazo, v fazo tako zvane nove stvarnosti oziroma idealističnega realizma. Poudariti pa je treba, da je za slovensko književnost v vseh obdobjih značilno, da ni nikoli sledila skrajnostim, kakršne moremo srečati v drugih evropskih, zlasti zapadnih literaturah. Tako pri nas nismo imeli ne izrazitega materialističnega naturalizma, ne cinične amoralne dekadence, pa tudi naš ekspresionizem ni nikoli zašel v skrajnosti pretiranega futurizma. Za našo književnost preteklega stoletja, ki je slonela iz večine na humanističnem svetovnem naziranju, na realizmu v pozitivističnem smislu besede, je značilno, da je celo eden naših najizrazitejših realistov, Janko Kersnik — v nasprotju n. pr. z naziranjem francoskih naturalistov, češ da naj umetnik podaja golo resnico, a umetnik da bodi znan-

stvenik — zapisal naslednje pomembne besede: Umetnost mora »slikati, opisovati vse, kakršno je vse v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem vzporedu in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedosežnem, skratka — da mora ustvarjati ideal v gledalcu, v čitatelju samem: torej ne golo življenje — golo resnico samo, ampak golo resnico pod zlato prozorno tančico idealizma.« (Kersnik II, 642). Pri tem mu je bil vzor ruski realizem Turgenjevlje smeri, dasi seveda lahko zasledimo podobno naziranje tudi pri drugih ruskih pisateljih realistih, na primer pri Maksimu Gorkem.

Vendarle pa si moremo tukaj ogledati samo nekaj primerov iz naše lirike. Sicer se pa prav iz liričnih kratkih, a zaključenih umetniških celot morejo zelo dobro spoznati vsebinske in oblikovne posebnosti te in one literarne smeri oziroma dobe. Lep zgled realizma, stvarnega in opisnega, nam nudi na primer Levstikova pesem »Jutro« (Poezije I, 121):

»Tam po nebi sinjem zvezda plava, / svetla zvezda, blažena danica,
/ kadar božja vzbuja se narava / in si miže s hladno roso lica.

Solnce rano h goram se dviguje, / po oblacih živo luč razliva, / da
snežnikom glave ozarjuje / ter zlati se potlej gozd i njiva.

Jutro dahne, brzo vse zagiblje, / ptica trebi si v grmovju krila,
/ odletevši v vejah spet se ziblje, / glasovito prepeva je čila.

Zvon cerkveni v sveto pesen brenkne, / dol in gora z jekom odgo-
varja; / nakovalo s kladivom zazvenkne, / ki je v roci tej gospodarja.

V dvor petelin z družbo prikoraka, / trepane dvakrat, trikrat s pe-
rutnico: / kur zapoje, kura kokodaka, / razkopava po smeteh z nožico.

Mače kvišku v lok se nagrbljava, / z repom, priskakavši, maha psi-
ček; / v hlev pastirček še zaspan pritava, / čaka paše krava in voliček.

Žena tukaj, mož se tam pokaže, / sodar glasni vže nabija sode; /
vozu hlapec len kolesa maže, / pojde v goro po jelove hlode.

A z motiko dekla v polje zeha, / potoglave delajoč korake; / vsaka
v dimi zakadi se streha, / dim se vije nebu pod oblake.

Kar je spalo v sladkotihej noči, / v šum zbudi se, v hrup in ropo-
tanje, / a človeka zopet skrb naskoči, / prej vtopljena v dobrodejno
spanje.«

Tu vidimo, kako je pesnik popolnoma stopil v ozadje. Njegov namen je, podati nam čim bolj točno in jasno podobo jutra na kmetih. To doseže s podrobnim naštevanjem pojavov in predmetov, vse z realistično besedo, kakor nam služi v vsakdanji govorici. Podobne zglede bi lahko navedli tudi pri Gregorčiču, Aškercu in sploh pesnikih tiste dobe. Zanimivo pa je, da je realist Levstik napisal tudi pesem »Utvi« (Poezije, 1, 65), ki že rahlo razodeva, kam bo šel razvoj slovenskega pesništva ob koncu minulega stoletja:

Dve utvi sta prileteli / v jezero pod skalni grad; / tam plavata
družno po vodi, / veslata v kristalni hlad.

Premišljam iz okna dve utvi, / a v meni utriplje srce, / zamaknjeno
v dneve nekdanje / na lice usiplje solze.«

Značilno za to pesem je, da je poleg narave — podoba jezera, gradu in dveh plavajočih utev — poudarjen tudi pesnikov jaz,

njegov miselni in čustveni nastroj. Pesem smemo šteti za nekako predhodnico impresionizma, ako ne že celo simbolizma. Kako pa se objektivna narava vedno bolj umika subjektivnemu vtisu, osebnemu pesnikovemu čustvu, dasi se to čustvo poraja še vedno v dotiku z naravo, nam kažejo primeri iz lirike naših impresionistov. Za zgled naj navedemo Grudnovo pesem »Zadnji kos še poje« (Narcis, 57):

»Zadnji kos še poje skrit v zelenju, / v dalji zadnji je oblak usahnil,
/ preko polja veter od nekod je dahnil, / preko trav gre v mehkem
valovenju.

Vse je tiho... dež rosi pokojno, / tenko, drobno, mehko — kakor
sanje / polne rože pomladanje / v mrak duhtijo sladko in opojno.

Vse bolj nizko spušča se zavesa / izpod neba... dež rosi vse tiše...
/ komaj list na veji plaho zadrhti še — / gluho v noč potonejo drevesa.«

Narava je tu prikazana samo še v nejasnih obrisih, opis se je umaknil razpoloženju, jasno besedno razčlenbo že skuša nadomestiti besedna muzikaličnost, ki prijetno šegeče zlasti uho. Podoben, dasi pesniško neprimerno čudovitejši primer imamo v pesmi Josipa Murna-Aleksandrova »Ah, ti bori...« (Izbrani spisi, 21):

»Ah, ti bori, moji bori, / vnovič zaduhteli so, / glasno na zeleni gori
/ ptički jim zapeli so. —

Vnovič skozi temne veje / solnce je prodiralo, / vedno slabše, počas-
neje, / kakor da bi umiralo. —

In potočka pesmi rahle / v dalji so pojemale, / vetrnice se nadahle
/ ob njih so objemale.

Ah, pihljali so, vršali / vetrci lahnó, lahnó — / tiho bori tu so stali,
/ plul mir božji nad zemljo...«

Tudi v tej pesmi je narava pojmovana še konkretno, objek-
tivno, toda pesnik ne opisuje več, marveč poje — v prvi osebi —
svojo pesem, pesem osebnega hrepenenja, kar se čuti že v tistem
začetnem »ah«, pa tudi v nazivu »moji bori« in podobno. Tako
se je pesnik čimdalje bolj odmikal naravi, ki mu je postala izraz
ujega samega. To je bilo seveda v zvezi s celotnim duhovnim
razvojem, ki se je iz pozitivizma že proti koncu prejšnjega
stoletja zopet približal idealističnemu polu življenja. Toda če
je impresionist pojmoval svoj jaz še docela individualistično,
neodvisno in je pel takole in podobno: »Uživati — o sladki
cilj življenja (Narcis, 105), so se pa sedaj čedalje bolj začele
oglašati v človeku tudi duhovne prvine. »Oklenit se duha duh
hrepeni«, je izpovedal že Murn v pesmi »Fin de siècle«; za
njim je poudarjal Kette, da »si mora vsakdo najti svojo po-
sebno možnost višjega življenja v nizki in neizogibni vsakdanji
resničnosti« (Motto k ciklu »Moj Bog«); prav tako je Ivan Can-
kar zavračal umetnost »brez vsake zveze z večnostjo«. Tudi pri
Župančiču in Gradniku se že oglašata etični in celo metafizični
moment. Samo narava in telo človeka ne zadovoljita več,
njegov duh se je oglasil in hoče poudariti sebe, preko sebe pa

se vzpeti tudi še više, v transcendentalni svet. V tem razvoju je vsebinsko in oblikovno pomembna n. pr. Gradnikova pesem »Zima« (Svetle samote, 80):

»Vsa v beli je svetlobi naša soba. / Ob oknu gledamo na vas. Od nas / nikdo ne govori. A vsak obraz / obraza išče. V srcu je tesnoba. Sneg zunaj pada. Dež metuljev belih pada / na polja in na strehe in na gozd.

Ni gozd. Je tisoč golih črnih rok / vpijočih proti nebu: Bog, o Bog, / kje si pomlad, kje si mladost, mladost!«

Prav tako Župančič v pesmi »Prebujenje« (Mlada pota, 197) poje o tem, kako »z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo«:

»Hiše sedanjosti so le šotori, / mi potujoča samo karavana, / ali nad našimi poti prižgana / fata morgana — gôri, varljivka - resnica nam, gôri!

Kaži nam mesta v cvetoči pokrajini, / kupol kipenje v solne skritih sijajini; / nam za obzorjem še solnca so tista, / mlada vsa, čista, / le hrepenenja se stolpi so vzpeli, / z njihovim svitom glavé si odeli, / in njih zvonjenje vihra čez višave, / kot bi iz lin se jim vile zastave, / zlate zastave iz zlatih lin.

Kogar zvonjenje to k sebi zavabi, / v blaženi hitel za njim bo pozabi / skozi zadušne mrakove globin.«

Poleg novoromantične, izrazito idealistične vsebine je treba kot oblikovno posebnost obeh navedenih pesmi poudariti tudi simbolični način izražanja. A medtem ko je pri Gradniku izhodišče simbola še vedno narava, dasi njen realni pomen prav za prav zanika, ko pravi: »Ni gozd. Je tisoč golih črnih rok« — je pa pri Župančiču simbol po izvoru abstraktnejši, brez konkretne primerjave, čeprav je tudi njegova simbolična jezikovna prispodoba kajpada zgrajena na realnem jezikovnem izražanju, le da v prenesenem pomenu. Tako: hiše sedanjosti, potujoča karavana, mesta v cvetoči pokrajini, stolpi hrepenenja itd. Vse to je treba razumeti v prenesenem pomenu, kot prispodobo ali simbol.

Z ekspresionizmom je postala duhovna vsebina še bolj poudarjena. Kot osnovne poteze te umetnostne smeri se nam razodevajo: etos, nravna odgovornost, zavest krivde, težnja po očiščenju, iskanje človeka, ki bo globlji, brat vseh v socialni in kozmični vesoljni skupnosti, vera v višji svet duha. Vsebinsko pa tudi oblikovno so značilni že naslovi naših povojnih pesniških zbirk in pesmi: Žalostne roke (Anton Vodnik), simbol človeškega trpljenja in bolečine, ki gorita v kozmični molitvi v skrivnostno sfero nadčutnega sveta; Vigilije (Anton Vodnik), vedno budna notranja čuječnost, da doživi skrivnost duhovnega rojstva; Človek in noč ter Skrivnostni romar (Miran Jarc), ki skozi metamorfoze svojega jaza potuje v deželo praskrivnosti ali preprosteje rečeno nazaj k človeku; Borivec z Bogom (France Vodnik), v čemer je izražen avguštinski večni nemir človeškega srca, enako Romar pod goro (Srečko Kosovel), dalje

Sinje ozare (Jože Pogačnik), duhovno razgledišče, od koder človek — orač božje njive življenja — svoje roke, svoje srce in sebe vsega vtaplja v kozmično luč božjih odrešitvenih skrivnosti, da se potem ves lep in svetel vrača k bratom in sestram naše zemlje. Oblikovno pa je za ekspresionizem še posebej značilna odtujenost vsaki stalni pesniški obliki, zgoščenost in dinamičnost izraza, ki teži za neposrednostjo. To dionizijsko nastrojenje modernega pesnika prav dobro izraža pesem Mirana Jarca »Pod slapom« (Človek in noč, 51), ki se začinja z značilnim verzom: »Vrgel sem se v slap...« Kako zgoščene so na primer podobe nekaterih »vigilij« Antona Vodnika (beri str. 10, 12, 16, 18, 21, 22)! Iz tega novega načina izražanja se jasno čuti tudi ves novi način doživljanja, v tem primeru zlasti erotičnega in religioznega, kar naj vsaj nekoliko pokažejo tile stih: »Tvoja glava na moji duši sloni, / tvoja glava mi rano je vžgala, / tvoja glava od bolečine medli, / ko me ljubi...« Kakšen razloček je med liriko, ki ustvarja take podobe, pa recimo med nekdanjimi pesmimi, ki so se glasile: »Poljubi me, objemi me, oј ljubica« in podobno. Za novi ekspresionistično-simbolični in zgoščeno vizionarni slog je značilna na primer tudi naslednja »vigilija«:

»Vrnila sem se / v svojo dušo.
Kot dvoje žalostnih dlani / me išče rožmarinov vonj.
Daleč, daleč v meni / bela meglica gori.
Daleč, daleč v meni / Marija smehlja se, ihti...«

Vrnila sem se — kam? V svojo dušo. Vrniti se domov, iz službe, iz gledališča, s počitnic, vrniti se v mesto — to je razumljivo. A »vrniti se v svojo dušo«, kaj naj to pomeni? Pesem moremo razumeti na dva načina. Prvič etično: recimo da je človek z grehom izgubil svojo dušo, bil izgnan iz njenega raja, pa se je sedaj po očiščenju vrnil vanjo, v dušo nazaj. Pa tudi takole: v nemirnem življenju današnjega časa, ko med dnevnimi opravki in opravili kaj lahko zaidemo predaleč od svoje duše in se izgubimo v delu, igri, športu, kupčiji itd., a se nenadoma, recimo zvečer ali v samotnem trenutku vrnemo od vseh teh stvari nazaj vase, v svojo dušo. Nekaj lepega je tam — rožmarinov vonj pravi pesnik tej čudoviti lepoti, ki je v vsakem človeškem srcu in ki išče potem človeka vse življenje. In kdo nas sprejme, če smo trudni? Ali ne ljubeče roke? Kot dvoje žalostnih dlani — pravi pesnik; žalostnih, ker so dolgo zaman čakale na nas. Kaj je lepšega kakor bela meglica v gorah? Takšna meglica — podoba hrepenenja in sanj in upanja — pa lahko gori tudi v človeku, nekje nad njegovim srcem, če je lepo in svetlo v njem.¹

¹ Prim. tudi razlago v »Vigredi« (1923, str. 18-19).

Tako je torej treba razumevati sodobno liriko. Njen svet je svet notranjosti, ki leži onstran telesnega izkustva. Vse vidno ima smisel le še kot izraz in podoba duše. Vendarle pa se je tudi pri nas v zadnjih letih izvršil pomemben preobrat. Književnost se je obrnila zopet k naravi, a ne v smislu nekdanjega realizma ali celo naturalizma, ki sta verovala v absolutno naravo in priznavala edinole vidni oziroma čutni svet. Povojni spiritalizem je bil samo nujna reakcija na tako pozitivistično gledanje na življenje. A že tedaj se je poudarjala potreba novega, metafizičnega realizma (Križ na gori, II, 122), kjer naj bi se skladno ujemale zunanje in notranje življenje, saj je človek telesno-duhovno bitje. In kot tak živi na zemlji, v prostoru in času, med ljudmi in sredi prirode, s katerimi je prav tako usodno zvezan kakor z večnostjo in njenimi skrivnostmi. Ta preobrat je resda viden predvsem v naši novi prozi, ki iz večine celó podlega nasprotni skrajnosti in se razvija v smeri nekakega novega naturalizma. Vendarle pa tudi naša lirika v zadnjem času vedno bolj upošteva naravo, se vrača k stvarnosti in konkretnosti tako v snovi kakor v izrazu. Dokaz za to niso samo pesmi nekaterih najmlajših pesnikov, ampak je ta preobrat viden tudi v poznejših delih naših najizrazitejših ekspresionistov.

Najznačilnejši primer nove stvarnosti v naši poeziji pa imamo v pesmih Edvarda Kocbeka z naslovom »Zemlja«, ki že sam po sebi kaže na to spremembo. Razliko med prvo povojno liriko in med temi pesmimi, a hkrati razliko med njimi in med nekdanjim realizmom naj ponazori naslednji odlomek iz cikla »Jesenske pesmi« (Z, 40):

»Suho listje šumi na drevju, / golobi se spreletavajo v vonju izabele
in mačke dremljejo na črvivem plotu. / Na tretjem dvorišču cvili
stiskalnica, / v ušesih zveni zvok, kakor od curka / v globoko posodo.
Veter vleče od juga / in prinaša zadnje valove toplote. / Deca ima od
grozda lepljive dlani, / neznanec leži ob cesti in se s samim seboj /
pogovarja ...

Vse je polno in onstran čemerne / zavesti. Ob zadnjih mejah stoji
zemlja / izmučena in v zamaknjenosti odsotna. / Pri cerkvi je zazvono
nilo z vsemi zvonovi, / tudi človek je zaprl oči.«

Pesnik tudi zdaj še vedno odkriva samega sebe, a poleg njega so tu še predmeti iz vidnega sveta, zemlja, drevesa, živali, ljudje, vse pa je povezano med seboj s skrivnostnimi duhovnimi vezmi. V tej novi stvarnosti zares čutimo, kakor pravi pesnik, da »v tej mirni zemlji ni časnosti«. Pesniški realizem, ki se poraja, potemtakem ne izključuje metafizike življenja, le da jo odkriva tudi v pojavih vnanjega sveta. Zanj je značilno prav to, da skuša objeti celoto življenja.

To prizadevanje se dobro vidi tudi iz »Večnih studentev«, zadnje zbirke Alojza Gradnika, čeprav je on dosegel do tega novega, kozmičnega realizma ravno po obratni poti. Kako se

pri njem naravni in duhovni element spajata v čudoviti sintezi, naj pokaže pesem z naslovom »Kmet govori Bogu« (Večni študenti, 91):

»Moj srp je rezal Tvoje bilke, / moj znój je močil Tvoje trte, / večér je, vžgi zvezdá svetilke.

Moj molk častil je grozd in travo, / srp, koso, sode, klet in kravo, / zdaj k Tebi so oči uprte.

Moj plug oral je Tvoja polja, / Tvoj prst oral je moja lica, / še za-Te je na mizi žlica.

Prisedi, z mano povečerjaj, / potem pa ves svoj dolg izterjaj. / In naj zgodi se Tvoja volja.«

Tako nam je ta kratki pregled pokazal zanimivo prevrednotenje v vsebinskem in stilnem razvoju naše novejšje književnosti. Če na kratko obnovimo, vidimo tole podobo: Umetnost naturalizma in impresionizma je poznala samo zunanji svet in upoštevala le človekovo nagonsko stran. Izrazna umetnost ekspresionizma je priznavala le duhovni svet in je v tem stremljenju zanikala čutni svet. Sodobna umetnost pa je sedaj na potu, da najde harmonijo med skrajnostmi naturalizma in spiritualizma, ter s tem jasno razodeva, da poduhovljenje življenja ni v begu iz njega, marveč v njegovem etičnem dvigu in posvečenju vseh njegovih oblik.

Božo Vodušek, Ivan Cankar. Založba Hram, Ljubljana 1957. Str. 166.

Na Cankarja se je spravil Vodušek z zelo natančno analizo, kakor je pričala že njegova študija o Podobah iz sanj, objavljena pred nekaj leti v »Sodobnosti«. Spričo obsežnega Cankarjevega dela in takega načina obravnavanja je jasno, da je bilo nemogoče stisniti se z vsemi izsledki v ne preveč zajetno knjigo. Že zato je moralo delo iziti okrnjeno, kar se je zgodilo tudi zastran druge, še tehtnejše okoliščine, da namreč pisatelju ni bilo na razpolago na pretek časa, v katerem bi lahko svoja dognanja mirno uredil in pregledal.

V pričujoči knjigi se je Vodušek omejil na nekaj bistvenejših osnov Cankarjevega umetniškega sveta, to je na njegovo razmerje do družbe, do domovine, do svobode in resnice, do hrepenjenja in do življenja. A še tukaj se je moral ustaviti pri Beli krizantemi in zraven tega nekaj stvari le nakazati. Razčlenjevanje razvoja v tem razdobju, ki ga je Vodušek po Cankarju samem delil v mladeniško, bojevniško in resignirano, izhaja iz Cankarjevega osnovnega in neprestano poudarjanega spoznanja, da je umetnik v slovenski družbi nepotreben, zaničevan, izobčen in zato reven. Iz tega spoznanja, ki ga krepijo še življenjska razočaranja, izvira njegov družabni upor, v katerem se meša posebno v drugi dobi individualistični anarhizem s socializmom. Družabni upor pa zamenja sčasoma boj proti laži in hinavščini vladajočega meščanstva, ki hoče predstavljati domovino. Socialni upor prvih časov je združen s protikrščansko ostjo, ki pa se zgublja, kakor prehaja upor v poudarek usmiljenja, ki ga zamenja terjatev socialne pravičnosti na podlagi krščanske etike, pri čemer pa Cankar tudi ne obstane, kakor tudi ne pri socializmu. Revolucionarni optimizem tuzemskega socializma se križa v njem s krščanskim socialnim programom v nekako hiliastično mesijanstvo, ki ga razodeva zlasti Hlapec Jernej. Kadar pa začne upadati njegova bojevitost in vera v izpolnitev ciljev hrepenjenja in začne prevladovati vdanost, se uveljavlja poveljevanje smrti, motiv umiranja posameznika, ki je navadno obsojen že od rojstva, in vzporeden motiv pogina naroda. Ta motiv porablja Cankar rad na otroku, zlasti na dekletu, s čimer je pokazal na svojo nebogljenost, ki čuti potrebo usmiljenja in pomilovanja samega sebe. — Vzporedno ob napadih na družbo je zanimivo odkrivanje skušnjave, da bi se umetnik prilagodil, česar mu pa ne da dionizična natura. Rajši se odloči za hrepenenje, ki živi od misli na lepoto, ki mu je isto kot ljubezen in mladost. Toda tudi v tem oziru se Cankar ne more predati enostranskemu ocenjevanju življenja. Na eni strani živi v njem odpor proti življenju, ki mu je manj vredno od sanj in se mu celo hoče maščevati, na drugi pa vstaja želja po njem, ki je prav s svojo brezobzirnostjo tako privlačno in ki prav ž njo obsoja in smeši manj vredne sanje in umetnost.

Obenem z nadrobnim odkrivanjem zapletenosti tega razvoja, ki je zanimivo zlasti v drugem delu knjige, je opravil Vodušek v precejšnji meri še drugo zanimivo in potrebno delo. Nehote je moral zasledovati razvoj motivov, ki so prišli s tem še v psihološko osvetljava. Cankarjev umetniški svet je torej tako obdelan s psihološke kakor z motivne strani, dasi le delno. Tako delo je treba z veseljem pozdraviti in njegova dognanja sprejeti. Ob njih samih se bo težko spotikati, čeprav pričakuje nekaj takega reklama na ovoju, ker so pač zapisana preveč

premišljeno in so torej prepričevalna. Ne vem pa, kako bi bilo, če bi bil obdelal Vodušek Cankarja tudi z erotične strani, zlasti njegovo materinsko erotiko. Če bi namreč vztrajal pri vseh svojih trditvah, ki jih je nakazal pred nekaj leti. Vsaj ob tem, kar je pisal o Podobah iz sanj, smo imeli mnogi voljo ugovarjati. To obravnavanje pa si je Vodušek pridržal za pozneje, kar je gotovo v škodo knjigi, ki ne more podati kolikor toliko zaokrožene podobe Cankarjevega umetniškega sveta, ki niti v smeri, ki se je je pisatelj lotil, ni do konca obdelal.

Vendar to še ni tolikšna slabost dela. Težje je z obravnavanjem samim. Sicer je treba reči, da je prodiranje v Cankarjeve prvine privlačnejše, kakor pa je bilo v že omenjeni študiji o Podobah iz sanj, kjer je bil postopek precej moreč. Vendar tudi tu ni brez prenatanečnega ponavljanja, zlasti še, ker obdelava prvo poglavje le Cankarjeve osebne izpovedi, drugo pa pesniške projekcije. Še bolj nerodno je, da začenja tolikokrat z razlago časovno poznih zgledov, zaradi česar se mora vračati in posegati nazaj, koder srečuje že podobne primere. Opravičilo o spremembi motiva človeka ne zadovolji, ker bi tako spremembo pač jasneje občutil, če bi bila prikazana v zgodovinski zapovrstnosti. Rajši bi sodil, da je prišlo do tega, ker je pač pisatelj segal po svojih prvih zapiskih, ki menda niso bili sistematično urejeni ali vsaj ne prerešetani, in je zato večkrat odločalo naključje, kaj je prišlo na vrsto. Spričo takega obravnavanja se človek ne more dokopati do prav jasne podobe razvoja in čuti, kako je knjiga marsikod prav za prav bolj bogata zbirka zanimivega gradiva, ki bi ga bilo treba še urediti in podati bolj skrženo in smotrno ter brez nekoliko negotovega izražanja, ki ga je nekod opaziti, ki so ga pa morali v veliki meri zakriviti stavci z nemogočo stavo ločil. Kar se tiče jezika, pa mislim, da Vodušek ne bo naletel povsod na odobravanje, ker se v njem kaže nekod že preveč poguben vpliv pisateljevega pravnškega poslovanja. Svoj čas se je v »Krogu« v marsičem opravičeno spotikal ob prevelik purizem in ob poudarjanje, da je moč slovenskega jezika v glagolu. Vendar sem še zmerom bolj vesel stavka, ki se je nekoliko raztegnil, ker je bilo človeku mnogo do tega, da bi mu vlil nazornega življenja prav z glagolom, kakor pa takega, kjer sta to življenje in ž njim nazornost zamorjena s substantivizacijo, ki je nehote bolj abstraktna, odmaknjena in manj privlačna. Tudi zaradi takega jezika, ki ga hvala Bogu še ni povsod, ne bo knjiga tako pritegovala, kakor bi zaslužile njene prepričljive in bistre ugotovitve ter osvetljuje zapletenega Cankarjevega umetniškega sveta.

Lino Legiša.

Bratko Kreft, Velika puntarija. Dramska kronika iz l. 1573. v petih dejanjih. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani 1937. 147 str.

Dramska kronika je pravilno ime za to delo, ki res ni prava drama, ampak na oder postavljena pripoved o kmečkem puntu iz l. 1573. Kreft ni pisal osebne drame Matije Gubca ali Ilije Gregoriča ali katerega koli drugega uporniškega kmeta. Hotel je naslikati čim vernejšo in resničnejšo sliko vsega kmečkega upora in se je tesno naslonil na zgodovino. Snov, ki mu jo je nudila zgodovina tega upora, je vsekakor preobsežna za eno petdejanjo, zato je veliko dogodkov pustil tako rekoč zunaj drame in o njih samo pripoveduje. Uspelo pa mu je podati verno sliko tedanje dobe in njene družbe. Zgodovina priča, da kmečki upori niso imeli narodnostnega značaja, da niso bili upori proti tujcu, ampak proti fevdalnemu tlačitelju. Zato je Kreft opustil romantične nacionalne poteze, ki so jih podčrtavali vsi, ki so pred njim poskušali umetniško oblikovati to snov, in postavil glavni poudarek na družabno socialno plat kmečkih uporov, ki jih pojmuje kot razredni boj. Ostro je izoblikoval dva svetova, tlačanskega in plemiškega, katerih nepomirljivo nasprotje in medsebojna borba je vsebina drame, in ju ločil

tudi po dejanjih. S tem pa je nujno nekoliko razbil enotno dramatično gradnjo in razrahljal zveze med posameznimi dejanji ter zlasti pri plemiški polovici zašel še globlje v opisnost. Prvo dejanje kljub remiscencam na Schillerjevega Tella ni le dobra realistična slika kmečkega sveta, ampak tudi učinkovita ekspozicija, ki s kopičenjem motivov t. j. novic o vedno večjem plemiškem nasilju sproži dejanje. Drugo dejanje prinese v razvoj samo pomirjenje razprtega plemstva za složen nastop proti tlačanom in poročilo o prvem porazu kmetov pri Krškem, kot slika plemiške družbe je pa manj učinkovita od prvega. Tretje dejanje pokaže slabo organizacijo in nezrelost kmečke vojske in njen poraz pri Stubiških Toplicah. Ta boj, ki se izvrši na odprtem odru, naj reprezentira tudi vse druge bitke, za katere izvemo samo iz pripovedovanja nastopajočih oseb. Četrto dejanje je po svoji opisnosti najdalj od razvojne črte, prikazuje samo plemiško veselje po obsodbi kmetov in njih ponovni medsebojni razdor, sloga po zmagi ni več potrebna. Vest o Tahijevi smrti ne posega v razvoj dejanja. Pač pa je peto dejanje, ki se godi v ječi na pustno nedeljo 1573., močna slika kmečkega obupa po porazu, strahu pred mučenjem in predsmrtnega razpoloženja. Posredni opis Gubčevega kronanja ustreza avtorjevemu teženju za realno verjetnostjo in ni neučinkovit. Nosilec dejanja je vsa množica z dokaj močnim realizmom oblikovanih oseb, od katerih nobena preveč vidno ne izstopa iz celote, ki naj učinkuje kot velika zgodovinska slika v realističnem slogu. Realizem je najsimpatičnejša poteza tega Kreftovega dela, čeprav so njegove nesimpatije do razreda fevdalcev vidne tudi v manj realni, često v karikaturu se nagibajoči sliki plemiškega sveta, pa tudi kmetje so bolj tipični kmetje in le po imenih tudi slovenski in hrvatski kmetje. Kljub temu, da nosi ime kronika, bi delo mnogo pridobilo na svoji vrednosti, če bi bilo dosledneje grajeno in bolj ulito. Slog je zelo povprečen in ne izpričuje velike pažnje na jezik; in vendar drži, da že izražanje močno karakterizira človeka, ki govori. Kreftovi kmetje in fevdalci pa govore enak brezbarven jezik, le tu in tam, zelo na redko, je čutiti kak plastičnejši kmečki izraz. Izrazito časovno in dialektično barvo v jeziku je težko zahtevati, kajti stara kajkavščina bi bila na našem odru neumljiva, tako apartnost, ki je že blizu artizmu, bi si še Hrvatje komaj mogli privoščiti. Povprečen jezik je edino, kar kali zelo učinkovito zunanjo podobo tega dela, ki je mnogo večja kot njegova notranja duhovna dinamika. Kreft je predvsem odrski človek in se je močno potrudil za čim večjo odrsko verjetnost in učinkovitost. Zlasti efektni konec prvega ter vse zadnje dejanje sta poleg drugih vidnih tehničnih potez zgovorna dokaza, da je vsa drama preračunano odrsko delo. Poznanje odra je poteza, ki je večina slovenskih dramatikov nima. Zato je v resnici škoda, da delo ne sme na oder, kateremu je predvsem namenjeno. To je tem bolj obsojanja vredno, ker motivi za to prepoved niti od daleč niso umetnostni, ampak idejno politični in pomenijo neorgansko, škodljivo poseganje v rast slovenske dramatike. Kajti kljub temu, da je »Velika puntarija« bolj zunanje učinkovito kot notranje prepričevalno dramsko delo, je v naši že tako pičli dramski produkciji lanskega leta najvidnejše in največje, čeprav Kreft z njim ni tako uspel kot pred leti s »Celjskimi grofi«.

Vlado Novak.

Tone Seliškar, Pesmi pričakovanja. Izdala Slovenska matica v Ljubljani 1937. Str. 111.

S svojo drugo izdano pesniško zbirko, ki predstavlja izbor njegovih stvaritev po »Trbovljah«, ni zarisal Seliškar v svojo pesniško fiziognomijo nobene bistveno nove črte. Vsebinsko je še vedno pretežno socialen pesnik, izrazno pa tipičen ekspresionist, čeprav včasih bolj umirjen kot v prvih poveljskih letih.

Pričujoča zbirka je grajena na neki polarnosti: »Človek z množico« — »Človek sam s seboj« (socialne pesmi — erotične pesmi). Na prvi del navezuje cikel »Iz dnevnika komisarja za ljudsko štetje«, na zadnjega pa »Stekleno oko«. Sredina zbirke »Človek v ječi« obsega štiri pesmi, ki pa nimajo notranje sile in zato ne morejo tvoriti močnega jedra. To navidezno simetrijo dopolnjuje v pravilnejšo sliko kvantitetno razmerje posameznih oddelkov. Socialna lirika zavzema s cikloma »Človek z množico« in »Iz dnevnika komisarja« dobro polovico knjige.

Po času nastanka je med nekaterimi pesmimi velika razdalja. Kolik je Seliškarjev razvoj v dvanajstih letih? Prav majhen. Socialna lirika to najboljše dokazuje, v bistvu isto pa velja tudi za druge njegove pesmi. Seliškar je še vedno plastični slikar proletarske bede in človečanske ponižanosti. Ta slika je dostikrat pretresljiva in žgoča, večinoma pa vse preveč samo opisna in obrabljena, da nas pušča hladne. Slog teh pesmi je še vedno iskan, patetičen, zlasti v pesmih iz rudarskega in steklarskega revirja. Preprostejši in bolj naraven pa je n. pr. izraz v pesmih: Služkinja piše, Poslednje pismo, Zagovor in v ciklu Iz dnevnika komisarja za ljudsko štetje, ki so nastale v zadnjih letih. Tu Seliškar podaja roko preprostim pesmim M. Klopčiča, ki prav tako opeva socialno bedo, včasih še bolj statično in samo opisno, a z bolj naravnimi, neiskanimi besedami in v mnogo bolj izdelani obliki. Oblika! Tu je Seliškarjeva Ahilova peta. Njegove pesmi so oblikovno neizdelane, bero se kot ritmična proza, prav mnogokrat celo čisto neritmična. To velja za vse njegove pesmi. Seliškar je z mnogimi ekspresionisti vred odklonil vse tradicionalne oblike kot preživele in še danes veruje v rojstvo nove oblike. Zdi se, da precenjuje svoje moči, kajti ustvarjanje novih form je pridržano največjim mojstrom. Borba za novo ekspresivno formo je pripeljala Seliškarja v amorfnost, njegov mlajši tovariš Klopčič je ohranil formo z gladko tekočim ritmom in precizno rimo (zgled ruske moderne poezije!) in je — uspel. Ob tej amorfnosti je človeku Seliškarja včasih resnično žal, ker iz nekaterih pesmi začutiš močno pesniško individualnost. Cikel Stekleno oko n. pr. spada zaradi svoje močne ekspresivnosti med najboljše, kar je kdaj napisal, oblika teh peterih pesmi pa zaostaja daleč za njihovo notranjo vrednostjo, prehud patos brani neposredno dojemanje in podoživljanje. Prav tako je na primer njegova erotična lirika, ki zaključuje zbirko, izraz elementarne ljubezenske strasti, njen baročno nabrekli naturalizem pa elementarno silo erosa skriva v nek nerazumljiv patos.

Usoda Seliškarjeve pesmi je čudno tragična. Čim večja je njena notranja elementarna moč, tem bolj je njena zunanja podoba brezoblična in prozaična. Nasprotno pa so nekatere njegove pesmi iz zadnjih let po izrazu sicer bolj naravne, preproste in neposredne, a so hladen opis, nič žgoče, komaj še lirične, ker se tudi oblika drobi v prozo.

Taka, kakršna je, je zbirka samo živ dokaz, da je Seliškar človek od včera, ki našemu času nima mnogo — novega pa nič — povedati. Pomen njegove pesmi je bil večji v povojnih letih, ko je držala ravnotežje eterični gotiki A. Vodnika. Absolutna vrednost Seliškarjeve pesmi pa je precej manjša, kot so mislili sodobniki ob izidu »Trbovelj«. O tem govori vsaka stran v »Pesmih pričakovanja«.

Vlado Novak.

Dr. Ivan Prijatelj, Dostojevski in Tolstoj. Dva literarnozgodovinska eseja. V Ljubljani 1936. (Akademska založba.)

Leto mineva od ure, ko je umrl dr. Ivan Prijatelj. Vrzel za njim je iz dneva v dan občutnejša, spoznanje, da je kot raziskovalec novejše slovenske literarne zgodovine in poznavalec modernih slovanskih literatur nenadomestljiv, nam je iz dneva v dan jasnejše. Redko so namreč v malem narodu sejani ljudje, ki bi bili tako suvereni gospodarji nad tolikimi nepreglednimi daljavami svetovnih književnosti v preteklosti

in sedanjosti in ki bi se obenem s tako skrbljivo ljubeznijo leta in leta sklanjali ob najneznatnejših pojavih svoje domače literarne in kulturne preteklosti, kakor je to delal dr. Ivan Prijatelj. Se redkejši taki, ki bi vse ogromno gradivo literarnozgodovinskih dognanj od blizu in daleč varno in trezno presojali ob nevarljivi zlatarski oslici tako plemenitega estetskega čuta ter tenkega posluha, kot ga je imel dr. Ivan Prijatelj, in ki bi jim bilo tako kot njemu dano, da vsa svoja dognanja in občutja ob študiju skromnih klesarjev naše slovenske narodne kulture ob občudovanju največjih mojstrov svetovne književnosti pretočijo v tako ustrezajočo, izbrano in slovesno besedo.

Večina življenjskega dela dr. Ivana Prijatelja je bila posvečena raziskovanju slovenske politične in literarne preteklosti. O tem ne priča samo mogočna knjiga »Janko Kersnik in njegova doba« in številne študije od »Profilov« in »Borbe« do zadnjih uvodov in opomb k Jurčiču in Tavčarju, o tem priča tudi napoved obširne posmrtno izdaje celotne slovenske kulturne in literarne zgodovine druge polovice XIX. stoletja, ki priča, da je Ivan Prijatelj delal tudi v letih zagrenjenosti in navidezne nedelavnosti.

Vendar se pa Prijateljev literarnozgodovinski talent in literarno-kritični temperament nista mogla polno izživeti ob opisovanju naših malih razmer. Moč Prijateljevega peresa je zablestela v vsem svojem sijaju šele ob dotiku s plemenitejšim gradivom kot je snov slovenske kulturne preteklosti po l. 1848. Svojemu idealu modernega literarnega zgodovinarja, v katerem se mora pretakati tudi kri in razboritost z intuicijo obdarjenega literarnega kritika, se je mnogo laže približeval v orisih burnih in razgibanih obdobjih novejših slovanskih literatur z njih velikimi predstavniki, segajočimi s svojim pomenom in vplivom daleč preko mej svoje domovine. Zlasti mu je bila pri srcu generacija ruskih realistov. O tem priča tako knjiga o njegovih idejnih predhodnikih in utemeljiteljih kakor tudi zadnje njegovo delo, ki ga je za življenja še sam izdal, namreč eseja o Dostojevskem in Tolstoju.

Najbrže je vzrokov, da je bila Prijatelju ta epoha posebno draga, več; gotovo pa je eden tudi v dejstvu, da se usodna povezanost med pisateljevim življenjem in njegovim delom morda v nobeni drugi književnosti ne kaže v takšni meri kot pri ruskih pisateljih te dobe: ne samo, da vpliva življenje in družba na njihovo delo, tudi njihova dela vplivajo neposredno na važne odločitve v njihovem življenju in v življenju družbe in tako se medsebojni odnosi prepletajo, podpirajo, ovirajo in zapletajo. Ta zapletenost in usodna povezanost umetnosti z življenjem je mikala Ivana Prijatelja kot zgodovinarja prav tako, kakor so literarnega kritika v njem vabile velike umetnine same, ki jih je ta doba dala.

Za osvetlitev osebnosti in dela obeh največjih osebnosti ruskega realizma, Dostojevskega in Tolstoja, uporablja Prijatelj ves aparat, ki modernemu literarnemu zgodovinarju gre: bistrovidno označuje krvno dediščino, s katero je eden kot drugi od pisateljev prišel na svet, družino, vzgojo, družbo, milje itd., razbira filozofske, ekonomske, sociološke temelje družbe in obenem podaja genealogijo pisateljevega dela. Po vsem tem delu se šele loteva glavnega: osvetljevanja in analiziranja del ter ugotavljanja njih miselnih ter estetskih vrednot. In v teh analizah se kaže Prijatelj nedosegljivega tolmača velikih umetnin, kateremu se pozna, da je z uspehom prešel tudi šolo impresionistične kritike ob prelomu stoletja, ji odnesel, kar je imela najboljšega, s temi pridobitvami oplemenitil literarnozgodovinsko vedo in ji šele dal pravi smisel.

Prijateljeva literarna zapuščina brez dvoma vsebuje tudi zaključene očrte novejših slovanskih literatur. Eseja o Dostojevskem in Tolstem vzbujata željo, da tudi ti orisi čimprej izidejo.

Janez Logar.

IZ REVIJ

Maß und Wert, dvomesečnik v Zürichu, številka za marec-april 1938. V svoji študiji o duhovni kulturi, ki je neodvisna od rasne določenosti, se je naslonil Maximilian Beck na tri momente: najprej na notranje nasprotje v razizmu samem, ki na eni strani gleda na kulturno ustvarjanje v sekundarni, rasno pogojeni luči, na drugi strani pa stremi za izboljšanjem rase in govori o njenem mogočem poslabšanju (torej nujno prizna nek subjekt, ki je od rase neodvisen); dalje na pogled v kulturno ustvarjanje, ki prinaša ob zavestni borbi proti tradiciji in ob široki opori vsestransko razgledanega duha notranje osvobodjene ljudi in največje narodne kulturne dobrine, pri tendenčni in ozkosrčni tradicionalni usmerjenosti, ki je na prvi pogled najbolj narodnostna, pa samo epigonska dela; kočno pa še na dejstvo, da je tudi razumevanje umetnine neodvisno od krvine in rasne skupnosti, prav tako kakor so tudi pri navidezno različnih kulturnih merilih v raznih kulturnih krogih in rasnih skupinah v ozadju razvidna vselej ista merila.

»**La vie intellectuelle**« prinaša dne 25. februarja predavanje, ki ga je imel Jacques Maritain »O Judih med narodi«. V začetku razgrinja pred nami razloge protijudovskih gibanj in jih pokaže kot zlagane, »ker protijudovstvo odvrča ljudi od resničnih vzrokov zla in jih žene v boj proti drugim ljudem in proti množici nedolžnih. Kriz in težav ne bomo ozdravili s preganjanjem Judov, temveč le, če spremenimo gospodarsko in družbeno zgradbo, ki je resnični povod teh kriz. Obsojamo nadvlado bank in finančnikov, naj bo judovska ali ne. Strah nas je materialistične zgradbe in duha sodobnega sveta; v tej nečloveški zgradbi je zajetih več nejudov kot Judov«.

Hochland, revija nemških katoličanov, prinaša v letošnji majniški številki pod naslovom »Proti apologistom« droben sestavek, prav za prav izveček iz zasebnega pisma, kjer stoji proti koncu: »...Vedno znova se vprašujem, če ti apologeti res mislijo, da bodo na tak način koga spreobrnil. Mnogi, ki so že davno prepričani, jim brez miselnega napona morda pritrjujejo, ker jih neporušljiva samozavest apologetov pomirjuje, mnoge druge pa bi to čvakanje o krščanstvu popolnoma odtujilo, če bi seveda ne bilo močnejših »pričevalcev resnice«. Nasprotniki se le smejejo tem nerodnim poskusom prilagojevanja, ki spominjajo na metode izginolih strankarskih tajništov, pa tudi njihovemu košatemu glasu je takoj videti, da se še niso povsem naučili govora, ki jim gre v račun. Če jih kdo iskreno na to opozori, mu odgovore, da vsi pač ne morejo biti svetniki... Hočejo reči, da je ostalim ljudem prepuščeno, če si hočejo svetnike vzeti za zgled, da pa se apologeti po svoji stroki omejujejo le na ugotavljanje, koliko svetnikov je bilo vojakov, zdravnikov ali komercialnih svetnikov...«

Esprit prinaša v letošnji januarski številki »Uvod v kritiko mita«, kjer pravi Paul L. Landsberg: »Človeški vrelec ustvarjanja je ljubezen, osebni in svobodni dej. Vrelec političnega mita pa je strast, individualni ali kolektivni, torej neosebni nagib. Stvariteljska ljubezen prepaja notranjost resničnosti z načinom, ki je neobhodno potreben spoznavi, strast pa je slepa sila. Slepa je zato, ker med nas in med resničnost postavlja svet, ki vsebuje sicer precej resničnosti prvih, ki pa so spremenjene povzete v novi umišljeni celoti. To celoto ustvari celotna in podzavestna razlaga resničnosti po smernicah naših strasti, želja in strahov, navad in sovraštev, čutnih nagonov in zavisti, slepih oboževanj in ressentimentja.«

KNJIGARNA
KLEINMAYR & BAMBERG
LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA ŠT. 16

Velika zaloga in bogata
izbira tu- in inozemskih
STROKOVNIH KNJIG
za študij in znanost

Preskrbi vsakovrstne
časopise in revije

Postreže individualno, točno ter kulantno —
Vabi na brezplačen in brezobvezen ogled tehničnih in
vseh drugih knjig, ki so vedno razstavljene v knjigarni

ROGAŠKA SLATINA

širom sveta znano zdravilišče za obolenja na že-
lodcu, črevesih, obistih, jetrah, mehurju, žolču itd.

VAS VABI NA ZDRAVLJENJE IN ODDIH

Najmoderneje urejeni hoteli, idealno letovišče, vsa-
kovrstne zabave, krasno plavalno kopališče na prostem

Sloviti vrelci:

TEMPEL * STYRIA * DONAT

Pojasnila in prospekte daje
brezplačno uprava zdravilišča

ROGAŠKA SLATINA